Vleermuiswerkgroep VZZ

Nieuwsbrief

Nr 38
Jaargang 13 (2001)
Nummer 3

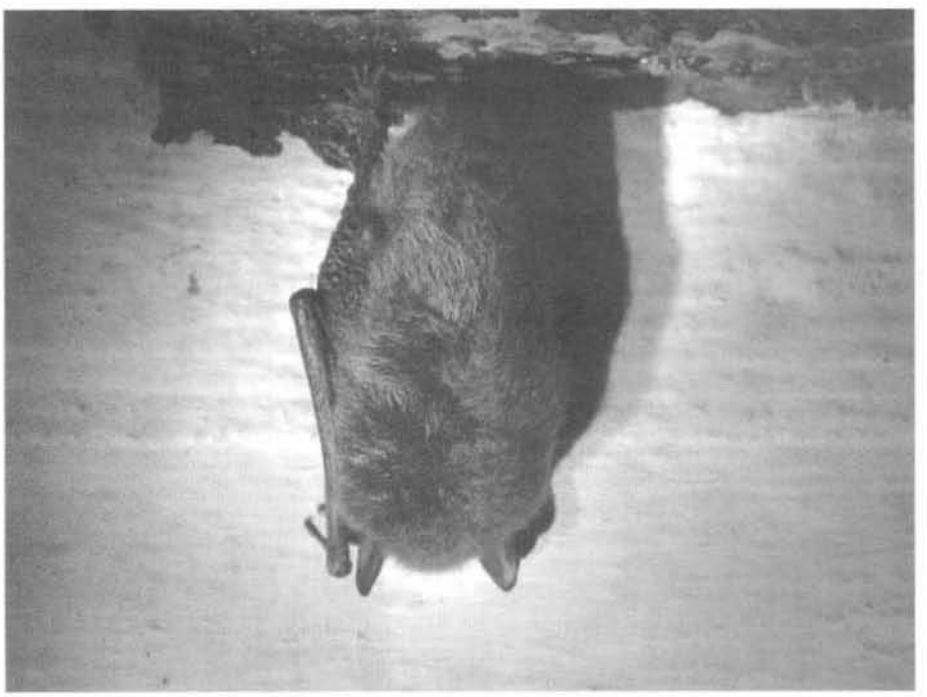

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland en verschijnt 3x per jaar.

ISSN 0928-3587

hoofdredactie: Anton van Meurs, Bart Noort en Rudy van der Kuil

Redactieadres:
Rudy v.d. Kuil
J. van Offwegenlaan 74
2282 HS Rijswijk
vlennieuwsbrief@vzz.nl

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht voor artikelen in te korten, te redigeren, en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

Druk: Paverds Print Shop, Velp.
op chloorvrij papier

U kunt abonnee worden door € 7,99 over te maken op:
giro 6236600
Vleermuiswerkgroep Nederland
Leeuwarden
Subscribing to the Newsletter from abroad: see rearpage for futher details.

Adreswijzigingen NIET via de VZZ, maar uitsluitend richten aan:
J. Slager
George Emmersonstrjitte 59
9088 BG Wirdum
E-mail: slager@wxs.nl

Foto voorplaat:
watervleermuis Hoek van Holland door Geo van Geffen

Inhoud

Inhoud 2
Redactioneel 3
Het opsturen van vleermuizen naar een museum 3
•Anne Jifke Haarsma
Roepende laatvlieger 4
•Erik Korsten
Het belang van scheuren en spleten voor vleermuizen 5
•E. Jansen, B. v. Noort, A. v. Hunnik, G. de Jong
Meervleermuizen in het land van Wijk en Wouden 6
•A-J. Haarsma, G. Achterkamp, R. Janssen
Manntje rosse vleermuis geniet van vuurwerk 9
•Rob Koelman
Uilen en vleermuizen 9
•Rudolph Bohlmeijer
Rosse vleermuizen in Zuid-Holland 9
•Anne Jifke Haarsma
Rabiës bij vleermuizen in Nederland 12
•Peter Lina
Prikkeldraadslachtoffers- en andere misvormingen 12
•Petra Vlaming
Vleermuiskasten in Overijssel 13
•Theo Douma
Nieuwe soort baardvleermuis ontdekt 14
•afkomstig van www.vleermuis.net
Ramadan 14
•uit het NRC overgenomen
Oren belangrijker dan Sonar! 14
•uit Trouw overgenomen
Chirofilatelistische nieuwtjes 14
•Peter Lina
Rousettus vleermuis in Groningen 15
•Rob Koelman
Vleren op het net 16
•René Janssen
Buitenlandse tijdschriften 17
•Ben Verboom
Boekbesprekingen 18
•diverse auteurs
Agenda Vleermuisconferenties 20
•Peter Lina
Bananenprakje 22
•Petra Vlaming
Overwinterende laatvliegers in kerken 22
•vertaald door Daniël Tuitert
Adressen 23

Voorwoord

Het VLEN-bestuur.

Voor jullie ligt het laatste nummer van de Nieuwsbrief in 2001 van de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN). Dit nummer wordt niet alleen aan de abonnees gestuurd , maar ook éénmalig en geheel gratis aan alle werkgroepsleden van provinciale werkgroepen, die nog geen abonnee zijn. Dit om de laatsten kennis te laten nemen van interessante waarnemingen en vleermuisonderzoekingen, die in Nederland plaatsvinden En verder wil de VLEN jullie door middel van deze Nieuwsbrief danken voor jullie inzet op provinciale schaal. Met zijn allen hebben wij er toch maar mooi voor gezorgd dat er voor vleermuizen, in tegenstelling tot een aantal jaren terug, een groeiende belangstelling is ontstaan. Dit alles is in onze ogen vooral te danken aan de grote aantallen vleermuisexcursies, die elk jaar weer overal in het land worden georganiseerd en de publiciteit rondom het geschikt maken van nieuwe winteronderkomens voor vleermuizen. Daarnaast heeft ook de landelijke monitoring bijgedragen aan het besef dat vleermuizen overal in het land voorkomen en zelfs je beste buur kunnen zijn tijdens warme zomerse dagen.

Verder onze excuses voor de slechte kwaliteit van de foto's in het vorige nummer, dit nummer wordt met een andere techniek opgemaakt wat de kwaliteit ten goede moet komen.

Tot slot willen wij nog vermelden dat we met ingang van komend jaar de abonnementskosten weer hebben aangepast aan die van het jaar 1999. De prijs was toen F. 17,50 en wij vinden dit gerechtvaardigd omdat wij nu de garantie kunnen bieden dat wij komend jaar vier nummers kunnen laten verschijnen, inclusief het speciale kerkzoldernummer. Omgerekend naar de euro komt dat uit op 7,99 euro voor een jaarabonnement.
En ten overvloede willen wij er als bestuur nog op wijzen dat deze 7,99 euro behalve aan deze nieuwsbrieven ook ten goede komt aan het organiseren van de jaarlijkse VLEN-dag op de eerste zaterdag van november.

Mocht je na het lezen van deze nieuwsbrief interesse hebben in een abonnement op de Nieuwsbrief stuur dan gewoon even een kaartje of mailtje naar Juuk Slager. Zijn adresgegevens staan voorin dit nummer.

In verband met het niet op tijd toesturen van de nieuwsbrief is de periode dat de abonnementen betaald moeten worden kort (1 februari 2002) In verband met de euro is het nog mogelijk om tot 1 maart 2002 van deze acceptgiro gebruik te maken.
Veel leesplezier en een voorspoedig 2002 toegewenst.

Noot van de redactie

Inmiddels beginnen we aardig door onze verzameling plaatjes heen te raken, en hebben we behoefte aan tekeningen en foto's(kleur of zw./w.) met daarop iets wat met vleermuizen te maken heeft. Opsturen naar:
Bart Noort, J. v. Stolberglaan 90, 2181 SX Hillegom

Het opsturen van vleermuizen naar een museum

Anne Jifke Haarsma

Bijna iedereen heeft wel eens een dode vleermuis gevonden. Soms al geheel gemummificeerd, maar soms ook nog helemaal vers. Maar ja, wat moet je ermee? Thuis houden mag in feite niet, dus dan maar in de prullenbak of naar een plaatselijk natuurbezoekerscentrum?!! Dit eerste is natuurlijk uitermate zonde, over het tweede valt te discussiëren. Maar wat moet je er dan mee?! Het antwoord lijkt zo simpel; naar een Natuur Historische museum, bijvoorbeeld Naturalis of het Zoologisch museum Amsterdam, maar dat is het in feite niet! Vandaar dat ik hier in het kort zal proberen te beschrijven hoe je een vleermuis zo heel en zo vers mogelijk naar Naturalis kunt opsturen.

Bewaren
Voordat een dode vleermuis bij Naturalis terecht komt zal het eerst een tijdje bij een tijdelijke gastouder moeten wonen. Hierbij kan versheid op een paar manieren worden gegarandeerd;
- in de vriezer (bijvoorbeeld in een boterhamzakje)
- in alcohol (70% is vaak bij de drogist te halen). Een wekpot, lege pindakaas -of jampot zijn hiervoor geschikt. Let op dat het geheel niet lekt!! Bruine alcohol altijd even verversen.
- in gedroogde toestand, het liefst in gezelschap van een paar mottenballen

Kleine hyperactieve zoogdieren, zoals spitsmuizen, moeten alvorens ze in de alcohol te dopen, eerst voorbewerkt worden. Dat wil zeggen, met een kleine buik incisie worden hun ingewanden verwijderd en vervangen door een in alcohol gedrenkte prop watten. Hiermee kan voorkomen worden dat hun ingewanden beginnen te rotten omdat de alcohol deze zone niet tijdig heeft bereikt.

Etiketteren
Elk gevonden dier dient zo nauwkeurig mogelijk geëtiketteerd te worden. In het museum zullen deze etiketten samen met het dier in een pot worden gestopt, zodat van elk dier een aantal basis gegevens bekend blijft. Aangezien alcohol een vernietigende werking heeft op inkt, kunnen deze etiketten het beste met potloot geschreven worden. Een etiket kan het beste met behulp van een touwtje aan het dier bevestigd worden, om later vergissingen te verkomen en om bijvoorbeeld meerder dieren in het zelfde potje te stoppen. Een etiket bevat minimaal de volgende gegevens;
Soortnaam (in het Nederlands en/of Latijn)
Vindplaats (provincie en plaatsnaam, evt met Amersfoort coördinaten)
Vinddatum (dag, maand en jaar)
Verzamelaar (voornaam en achternaam)
Vermeld ook altijd op wat voor manier het dier is geconserveerd!! 70% alcohol of 99% of was het jonge jenever?!

Opsturen
De verzamelde, bewaarde en geëtiketteerde dieren dienen vervolgens zo snel mogelijk te worden opgestuurd, waarbij het natuurlijk wel aan te bevelen is, om meerdere dieren tezamen op te sturen. Dit kan het makkelijkste per post via het hiervoor bestemde adres:

Naturalis,
afdeling zoogdieren dr. C. Smeenk
Postbus 9517,
2300 RA Leiden
Nederland

Helaas gaat tijdens deze laatste stap van verzamelaar naar museum nogal eens wat mis. Voor degene die zich de lezing van Chris Smeenk, conservator zoogdieren in Naturalis, niet kunnen herinneren; het ging o.a over wederopstandingen van vleermuizen, stempelmachines en stinkende pakketjes. Daarom;

- verstuur diepgevroren pakketjes NOOIT op vrijdag of tijdens vakanties
- verpak een vleermuis zodanig dat een stempelmachine geen kans krijgt de vleermuis tot moes te prakken.
- glazen potten met alcohol zijn breekbaar en moeten als zodanig ingepakt worden.
- bel of mail eventjes naar Naturalis dat er een pakketje aankomt!

Ik hoop dat deze beschrijving duidelijk is, voor eventuele vragen kun je me altijd bellen of emailen.

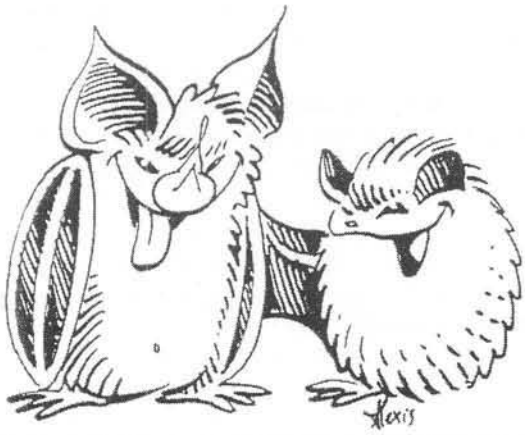

Roepende laatvlieger

Erik Korsten

Onderstaande waarneming is nog van 2 april 2001. Niet erg recent dus. Maar omdat verschillende collega-vleermuiswerkers opmerkten dat de waarneming het vermelden waard was heb ik alsnog dit stukje geschreven.
2 april 2001 was een mooie zonnige dag en volgens mij was het de eerste zomerse dag van het jaar. Met een avondtemperatuur van 15 à 16 °C was het goed vleermuizenweer. Ik pakte dus mijn batdetector en omdat ik geen tijd had om echt het veld (bos) in te gaan maakte ik een ommetje in de wijk (in Tilburg) waar ik woon.
Ik was in de weken daarvoor al vaker in mijn wijk met de detector op pad geweest maar had toen alleen maar gewone dwergvleermuizen gehoord. Op de avond van de 2 april waren de gewone dwergvleermuizen ook weer aanwezig, maar voor het eerst in het jaar hoorde en zag ik ook jagende laatvliegers.
Van de straten rond mijn huis ben ik gewend dat er op 2 à 3 plaatsen een laatvlieger jaagt. Op die eerste avond op 2 april waren het er een stuk of 6. Geen groot verschil maar de toename viel me wel op.

Bij een flat aangekomen hoorde ik op de detector vrij eentonige geluiden die ik als een laatvlieger interpreteerde. Ik zocht een tijd naar waar het dier kon vliegen maar vond niets. Toen ik merkte dat er geluiden helemaal niet in sterkte af- of toenamen en er geen vangstbuzzen waren realiseerde ik me dat het dier vanaf een bepaalde plek aan het roepen was.
Met mijn zaklamp zocht ik de omgeving af en uiteindelijk vond ik hem recht boven me. Ongeveer 30 centimeter onder de rand van het dak van de 6 verdiepingen hoge flat hing een vrij grote vleermuis te roepen. Doordat ik er recht onder stond kon ik zien dat de buik duidelijk lichter was dan de rug. De snoet van de vleermuis was erg donker en ondanks de grote afstand meende ik ook af en toe in het licht van mijn lamp het wit van de tanden te kunnen zien. Het dier hing aan de westkant van de flat.
Ik heb 10 minuten het dier geobserveerd. In die 10 minuten verliet hij een paar keer de muur om al roepend kleine rondjes voor de muur te vliegen. Hij keerde steeds naar exact dezelfde plek terug.
De piekfrequentie schat ik op ongeveer 30 khz en de geluiden waren hard en soms wat smakkend.
Omdat ik besefte dat een dergelijk waarneming ook op tweekleurige vleermuis kan wijzen ben ik na 10 minuten naar huis gerend om een verrekijker te halen (een opnamerecorder was beter geweest maar die had ik toen niet). Misschien dat ik daarmee wat meer van de vleermuis kon zien.
Weer terug bij de flat was de vleermuis echter verdwenen. Met behulp van mijn verrekijker kon ik wel zien dat de vleermuis steeds vlak onder een spleet tussen de muur en de dakrand had gehangen. Was dat misschien de verblijfplaats ?
Ik ben nog vijf opeenvolgende nachten bij de flat wezen kijken en in juni, augustus en september ook nog een paar keer maar heb geen laatvlieger of tweekleurige vleermuis meer gehoord.

Deze waarneming riep bij mij een aantal vragen op. Al eerste natuurlijk over de soort. Was het een laatvlieger of een tweekleurige vleermuis? De omschrijvingen van de sociale geluiden van laatvliegers en tweekleurige vleermuizen in de Atlas van de Nederlandse Vleermuizen en de Gids van de Europese Vleermuizen boden voor mij geen duidelijk uitsluitsel. Ik neig wel naar laatvlieger omdat ik de karakteristieke, met het blote oor hoorbare "zing-zing-zing" geluiden van een roepende tweekleurige vleermuis niet had gehoord (maar misschien werd dit ook wel overstemd door de stadsgeluiden).
Het feit dat dit dier vanaf een "hoog" flatgebouw hing te roepen deed mij toch weer denken aan een tweekleurige vleermuis. Van laatvliegers wist ik alleen dat er waarnemingen gedaan waren van in het najaar vanaf bomen roepende dieren. Navraag bij Kamiel (mondelinge mededeling) leerde mij echter dat in het najaar ook laatvliegers die vanaf een gevel roepen niet ongewoon zijn.
Het probleem daarbij is wel dat mijn waarneming in het voorjaar was. Van gewone dwergvleermuizen en ruige dwergvleermuizen weet ik dat deze om een of andere reden ook in het voorjaar soms nog volop hun werfroep laten horen. Misschien is dat bij de laatvlieger of tweekleurige vleermuis ook wel het geval.
Of heeft dit roepgedrag in het voorjaar met iets anders te maken? Aangezien het de eerste warme dag / avond in het jaar betrof en ik dat jaar niet eerder laatvliegers in mijn wijk had gehoord kan het goed zijn dat de waargenomen vleermuis net uit winter-

slaap is ontwaakt. Probeer het dier dan contact te leggen met koloniegenoten? Of misschien had deze laatvlieger een geschikte kolonieplaats ontdekt en was het dier daarom zo aan het roepen?

Zo leidt één waarneming bij mij tot een hoop interessante vragen waar ik graag ooit antwoord op hoopte te vinden. In ieder geval sta ik volgend jaar weer regelmatig bij de betreffende flat en hou ik voortaan mijn oren en ogen open voor in het voorjaar roepende vleermuizen.
Graag zou ik ook van anderen horen of zij ervaring hebben met dergelijke waarnemingen of dat zij mijn vragen kunnen beantwoorden.

Bronnen:
Schober, Wilfried & Eckhard Grimmberger. (2001). Gids van de vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische Eilanden : met specifieke informatie over de vleermuizen in Nederland en België. – Tirion, Baarn. – p. 158-159, 167-168.
Limpens, Herman, Kees Mostert & Wim Bongers (1997). Atlas van de Nederlandse vleermuizen : onderzoek naar verspreiding en ecologie. – KNNV, Utrecht. – 193, 204.

Het belang van scheuren en spleten voor vleermuizen

E.A. Jansen, B.C.E. v. Noort, A.v.Hunnik, G. de Jong.

Inleiding:
Al vele jaren wordt naar overwinterende vleermuizen in diverse ondergrondse objecten gezocht. Er was veel aandacht voor de fysiologie achter de winterslaap en fenomenen als interne migratie. Heden ten dage worden alleen nog de aantallen vastgesteld. Wel probeert men onbekende objecten te vinden en te verbeteren of nieuw te bouwen, maar hierin is men niet altijd even succesvol(Kalsbeek & Voute 1996, ongepubl. resultaten 1997-2001).
Aan de hand van enkele eenvoudige onderzoekjes en door de effecten van aangebrachte veranderingen in objecten te analyseren, proberen wij te achterhalen welke voorwaarden cruciaal zijn voor bepaalde soorten. Verschillende auteurs (Harmata 1969, Nagel & Nagel 1991) beschrijven verschillende temperatuursvoorkeuren voor verschillende soorten, maar dit is vaak het resultaat van slechts een enkele meting naast een vleermuis. Hoewel wel vaak het belang wordt geschetst, zijn er maar weinig concrete gegevens gepubliceerd omtrent de eisen die vleermuissoorten het gehele jaar door aan hun overwinteringsplek stellen en of er verschillen zijn in overwinteringsgedrag tussen overwintering in grote (temperatuurstabiele) objecten en kleine (temperatuurinstabielere) objecten.

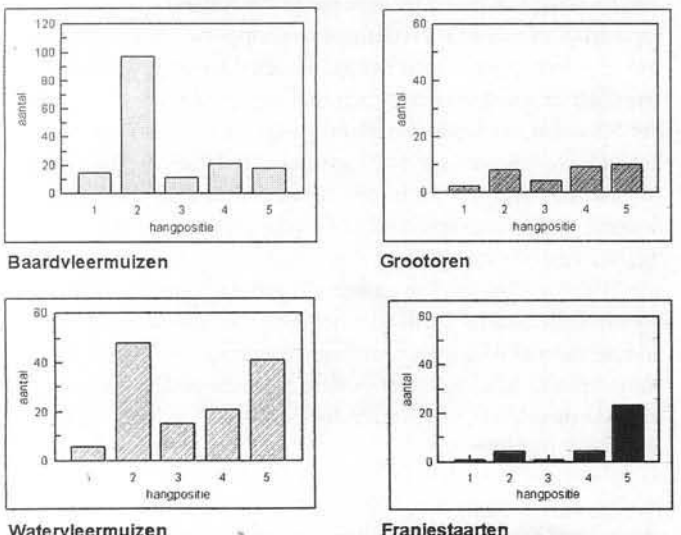

Figuur 1: Hangpositie van baard-, water-, grootoorvleermuizen en franjestaarten in 20 verschillende objecten in midden Nederland.

Winterslapende vleermuizen kunnen zowel vrijhangend als diep weggekropen in allerlei scheuren en spleten gevonden worden.
- Hoeveel vleermuizen kruipen weg ?
- Zijn er verschillen tussen de soorten ?
- Hangen vleermuizen in grote objecten meer vrij ?

Methode:
In de winter van 2000/2001 is van iedere winterslapende vleermuis in west Utrecht de hangpositie en clustergrootte genoteerd. De hangposities van winterslapende vleermuizen zijn onderverdeeld in vijf catagorien:

1= vrijhangend aan plafond
2= vrijhangend aan de wand
3= gedeeltelijk weggekropen, half zichtbaar
4= geheel weggekropen, <5cm diep
5= diep weggekropen, dieper dan 5cm

Vleermuizen die diep weggekropen zijn in pijpjes met een doorsnee kleiner dan 7cm, werden ook als diep weggekropen genoteerd. In totaal kon van 357 vleermuizen de hangpositie bepaald worden op 21 telpunten. Hieronder waren 160 baard-, 130 watervleermuizen, 33 grootoren en 33 franjestaarten.

Resultaten:
Figuur 1 geeft de verdeling van de verschillende soorten over de hangposities.
- Overwinterende baardvleermuizen hangen grotendeels vrij (70%).
- Watervleermuizen zitten voor 60% en grootoren voor 70% weggekropen (code 3+4+5).
- Franjestaarten zitten bijna uitsluitend (diep) weggekropen (85%) (code 4+5).
- Clusters van 5 dieren of meer zijn zeldzaam en maar een keer vastgesteld.

De verschillen in de hangposities van de verschillende soorten in de onderzochte objecten zijn significant verschillend. (Figuur 2) In de forten is de verdeling van de hangpositie van soorten opvallend gelijk. Zo hangt in alle drie de forten ¾ van de baardvleermuizen en ½ van de watervleermuizen vrij. Door het geringe aantal dieren in de andere typen objecten is hierover geen uitspraak mogelijk. Wanneer de objecten worden onderverdeeld in kleine en grote objecten blijken watervleermuizen meer vrij te hangen in grotere objecten dan in kleinere objecten en baardvleermuizen hangen in kleine objecten meer aan het plafond dan aan de wand. Voor beiden zijn de hangposities in kleine objecten significant anders dan in grote. Grootoren en franjestaarten lijken

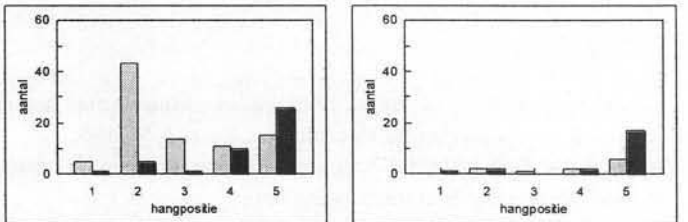

Figuur 2: Hangpositie van watervleermuis(linker figuur) en franjestaart in 3 grote en 10 kleine objecten. Grote objecten in grijs en kleine in zwart.

in beide typen objecten bijna gelijke hangposities te kiezen.

Conclusies:
Spleten en scheuren zijn een essentieel onderdeel van een vleermuiswinterverblijf en veel vleermuizen maken hier tenminste een deel van het overwinteringsseizoen in grote mate gebruik van. Bepaalde soorten kruipen vaker weg in spleten dan anderen, in deze steekproef varieert dit van 30 % voor baardvleermuizen tot meer dan 85% voor franjestaarten. Voor dwergvleermuizen ligt dit getal zelfs dichtbij de 100% (observaties 1999). Ook tussen de objecttypen lijken verschillen te bestaan in hoeveel dieren per soort weggekropen zitten. In grotere objecten hangen watervleermuizen tot wel 5 keer vaker vrij dan in kleine(re) objecten. Daarnaast lijkt het percentage vleermuizen van een bepaalde soort dat weggekropen zit in een bepaald type object gelijk aan het percentage in een object van hetzelfde type. Clustering van overwinterende vleermuizen komt in midden-Nederland weinig voor.

Discussie:
Het in winterslaap gaan is voor vleermuizen noodzakelijk om een voedselloze periode te overleven. Over hoe vleermuizen hun overwinteringsobject vinden is weinig bekend, en over of en hoe zij een speciale plek kiezen is nog minder bekend. Ringgegevens laten zien dat vleermuizen vaak erg plaatstrouw zijn en jaren achtereen op dezelfde plek zitten. In grotere objecten is er sprake van een seizoensmigratie, waarbij dieren in het begin van het winterseizoen op warmere plekken zitten dan aan het einde van het seizoen (Ransome 1990). Bij concentraties van vrijstaande kleinere objecten lijkt dit ook tussen objecten onderling te gebeuren (v. Vliet, eigen observaties). Het wegkruipen in spleten en scheuren blijkt een veel voorkomend fenomeen, wat naast soortafhankelijk voor enkele soorten ook objectafhankelijk is. Of dit laatste wordt veroorzaakt door het aantal wegkruipmogelijkheden of het klimaat in het object zelf is nog niet duidelijk. Ook is niet duidelijk waarom bepaalde vleermuizen veel gebruik maken van de aanwezige spleten en andere (bijna) niet.
Een verhoging van de zoekintensiteit door het gebruik nieuwe/ betere technische hulpmiddelen, bijvoorbeeld van petroleumlampen via electrische zaklantaarns naar halogeen zaklantaarns en extra spiegeltjes, leidt vooral tot extra vondsten van dieper verscholen vleermuizen, dus grootoren en franjestaarten.
Deze gegevens hebben vooral grote relevantie voor de bescherming. Bij restauratie of inrichting van winterverblijven moet extra aandacht besteed worden aan het behoud van wegkruipmogelijkheden. Een te nette restauratie zou kunnen leiden tot het verdwijnen van tenminste twee soorten en een sterke reductie van andere soorten. Vooraf aan een restauratie zouden eerst alle spleten, scheuren en gaten in object op kaart ingetekend moeten worden, evenals welke door het seizoen heen door vleermuizen worden gebruikt. Daarna zou een bouwkundige moeten bepalen welke scheuren gerepareerd moeten worden uit oogpunt van stabiliteit, en welke "rustig" kunnen blijven zitten. Verloren gegane wegkruipmogelijkheden zouden dan elders in het object gecompenseerd moeten worden.

Literatuur:

Kalsbeek, M. L. & A.M. Voute, 1996. Nieuwe kunstmatige winterverblijven voor nederlandse vleermuizen. Lutra 2, 91-105.
Nagel, A. & R. Nagel (1991). Remarks on the problem of optimal ambient temperatures in hibernating bats.
Gaisler, J. 1970. Remarks on the thermopreferendum of paleartic bats in their natural habitats. Bijdragen tot de dierkunde 40; 33-35
Harmata, W., 1969. The thermopreferendum of some species of bats (Chiroptera). Acta theriol. 14, 5; 49-62.
Ransome, R. 1990. The natural history of hibernating bats: 1-235. Christopher Helm London.

Meervleermuizen in het land van Wijk en Wouden

Anne-Jifke Haarsma, Gerben Achterkamp en René Janssen

Al enkele jaren achtereen wordt in het land van Wijk en Wouden (het poldergebied tussen Den Haag en Leiden) gezocht naar de verblijfplaats van een meervleermuiskolonie. De polders en de waterwegen in dit gebied worden vrijwel elke nacht druk bezocht door meervleermuizen, die uit westelijke richting het gebied binnen komen vliegen. De verblijfplaats van deze dieren is echter nooit gevonden. Tijdens hemelvaart in het voorjaar van 2000 en 2001 zijn er kampen georganiseerd door de zoogdierenwerkgroep van de NJN (ZWG) in samenwerking met Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland om deze kolonie op te sporen. In 2000 is het gebied rondom Stompwijk onderzocht, in 2001 het meer Westenlijke deel van het gebied: rondom Voorschoten. In dit verhaal worden in het kort de resultaten van beide jaren weergegeven.

De biologie van de meervleermuis
De meervleermuis (Myotis dasycneme, Boie, 1825) is één van de 22 vleermuissoorten die ooit in Nederland zijn waargenomen. Het is een vrij grote vleermuis met een spanwijdte tussen de 20 en 32 centimeter en een gewicht van ca 18 gram. Net als de watervleermuis schept ook de meervleermuis prooien, muggen, schietmotten en andere insekten, met zijn grote achterpoten van het wateroppervlak af. De meervleermuis heeft een voorkeur voor grote wateren en jaagt boven brede vaarten en kanalen. (Limpens et. al 1997). Kolonies vestigen zich ieder voorjaar in huizen. Hier kruipen ze diep weg in de spouw van een muur of onder de dakpannen. De beide geslachten van meervleermuizen wonen apart; vrouwtjes wonen met hun jongen in grote kraamkolonies van gemiddeld 130 individuen. Ze werpen in het algemeen ieder één jong per jaar. Mannetjes wonen in veel kleinere kolonies van gemiddeld 10 individuen.

Verspreiding van meervleermuizen in Nederland
Op europees niveau is Nederland een topgebied wat betreft waterlandschappen. Door het grote aantal kanalen, sloten en plassen voelt de meervleermuis zich hier erg goed thuis. Vooral in het Noorden des lands (Friesland en Overijssel) zijn veel kolonies bekend. De kolonies grootte ligt tussen de 50 en de 300 dieren. In Zuid-Holland zijn tot nu toe slecht een tweetal onderkomens bekend; in Aarlanderveen en in Gouda. Deze beide kolonies liggen hemelsbreed op meer dan 20 km afstand van het land van Wijk en Wouden, bovendien vliegen de "vermiste" dieren 's avond allemaal in Oostelijke richting. Op basis van deze en andere verspreidingsgegevens kan worden verondersteld dat deze soort op nog minimaal twee andere plaatsen in de provincie een onderkomen heeft, waaronder dus onder andere het land van Wijk en Wouden!

Gebiedsbeschrijving
De verblijfplaats van deze onbekende kolonie bevindt zich ergens in het òh zo grote land van Wijk en Wouden. Dit veenweidegebied is gelegen tussen de steden Zoeterwoude, Leiderdorp,

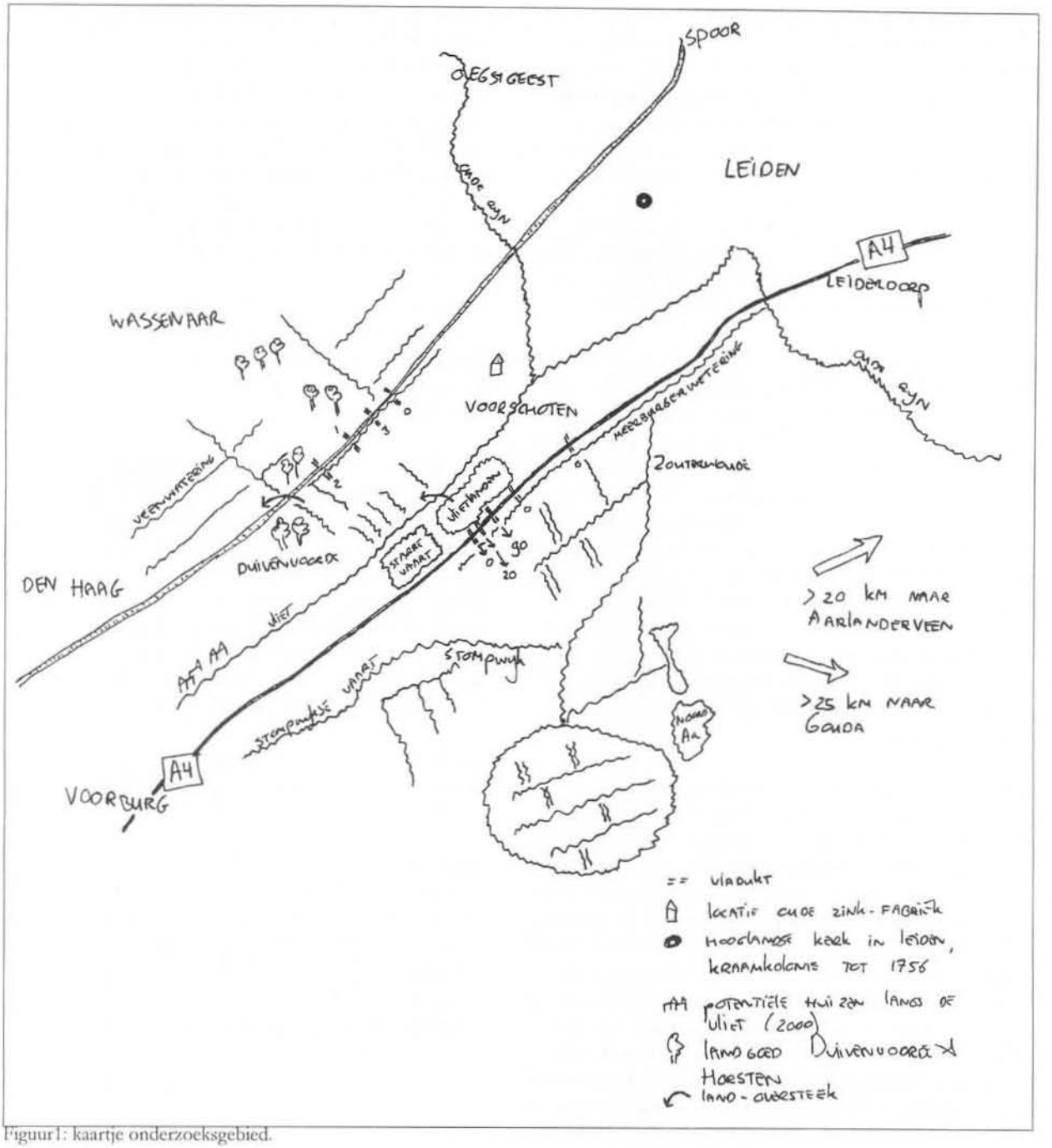

Figuur1: kaartje onderzoeksgebied.

Leiden, Voorschoten, Leidschendam, Voorburg en Zoetermeer (zie kaartje). Het omvat een deel van het Groene Hart, een open polder landschap. In het gebied liggen drie grote plassen de Vlietlanden, de Starrevaart en de Noord Aa. De belangrijkste kanalen in het gebied zijn 'de Vliet' de 'Oude Rijn' en de 'Meerburger Wetering'. Deze zijn met elkaar verbonden door een groot aantal kleine en grote kanalen, met daartussen weer meerdere bruggen en duikers.

Bescherming en bedreiging

Het jacht- en leefgebied van de vermiste kolonie meervleermuizen bevindt zich in de "Westflank" van het Groene Hart. Dit gebied wordt omgeven door een groot aantal steden en dorpen, waaronder Leiden, Voorschoten, Stompwijk, Zoetermeer en Leidschendam. Hiervan heeft vooral Zoetermeer een opvallende groei ondergaan; in een kwart eeuw is dit dorp van 10.000 naar over de 100.000 inwoners gegroeid. Naast dit soort toenemende stedenbouw, wordt het gebied ook bedreigd door geplande bedrijfsterreinen, sierteelt en glastuinbouw. Niet alleen het leefgebied voor flora en fauna neemt daardoor af, maar ook de openheid en daarmee het karakteristieke van het landschap gaan verloren. En dus ook het jachtbiotoop van de meervleermuis!

Het vinden van een kolonie

Er zijn eigenlijk twee methoden om een kolonie vleermuizen te vinden. Kortweg het bekijken van de trekrichting en het zoeken naar zwermers. De eerste methode kan zowel vlak na het uitvliegen als vlak voor het invliegen van de kolonie. Hierbij zorgen meervleermuizen graag voor een portie verwarring; de "heen" route naar hun foerageergebied is zelden gelijk aan de "terug" route!! Ook de afstand van hun nachtelijke tocht roept veel verwarring op; meervleermuizen vliegen gemiddeld 10 kilometer naar hun foerageergebied, waarbij ze onderweg af en toe stoppen om te foerageren. Een meervleermuistrekroute volgt zoveel mogelijk bestaande waterwegen, waarbij zo min mogelijk land wordt overgestoken. De tweede methode, het zoeken naar zwermers, is in de randstad een vrij ingewikkelde methode. Het aantal potentiële huizen is enorm, net als het aantal blaffende honden en het aantal prikkeldraadhekjes.

Zoektochten in het verleden (1990 tot 2000)
Al een jaar of zes wordt iedere zomer (mei - juli) gezocht naar de kolonieplaats van de meervleermuizen. Een aantal jaar geleden hebben mensen van de Zuid-Hollandse Zoogdierenwerkgroep al pogingen gedaan om de kolonie op te sporen. Hun pogingen liepen op dood spoor toen ze terecht kwamen bij een kolonie watervleermuizen, het kleinere broertje van de meervleermuis. Wel kwamen ze tot de conclusie dat de kolonie 'ergens' in Voorschoten moet zitten, misschien wel in de oude Zilverfabriek. NB: in een heel ver verleden, rond 1756, heeft een kolonie meervleermuizen de Hooglandse Kerk in Leiden bewoond. Helaas is deze kolonie tijdens werkzaamheden in de kerk verhuisd.

Bevindingen van 8 strategen in 2000
In 2000 hebben 8 NJN'ers 5 dagen lang gepoogd de "vermiste" meervleermuis kolonie op te sporen. Helaas, ondanks hun strategische inzichten, batdetktors, zaklampen, lichtgevende hestjes en excursieboekjes, is de verblijfplaats van de kolonie nog steeds een raadsel. Wel zijn de heen- en terug-trekroutes in kaart gebracht. Een van deze trekroutes liep onder de Rijksweg A4 door. Deze fungeert als bottleneck voor alle meervleermuizen ten Westen hiervan. Op slechts drie plekken is het voor deze dieren mogelijk de A4 over, of liever gezegd onder, te steken. Namelijk bij 3 lage bruggen, waar respectievelijk 0, 20 en 90 dieren onderdoor vlogen!! Andere plekken (iets Noordelijker) werden geheel niet gebruikt. Door deze bevinding kon het merendeel van het zoekgebied worden ingeperkt; de kolonie moet in ieder geval ten Westen van de A4 liggen.

Op meerdere avonden hebben we vervolgens langs de Vliet gezocht. We zochten Noord en we zochten Zuid, maar niks. Eenmaal dachten we beet te hebben, toen in een klein slootje in Voorschoten meerdere avonden achter elkaar meervleermuizen werden waargenomen. Helaas bleken deze meervleermuizen uit het niets te ontstaan. Om ons zoekgebied nog meer te inperken, hebben we ook bij enkele viaducten onder het treinspoor (Leiden-Den Haag) gepost. De eerste keer leverde dit weinig resultaat op; slecht een klein aantal meervleermuizen werden waargenomen uit meerdere richtingen. Ook zoekpogingen aan het Zuidelijke deel van de Vliet (nabij Voorburg) leek weinig succesvol, totdat zo'n 30 meervleermuizen uit Zuidelijke richting werden gehoord. Misschien bevindt de kolonie zich wel in het Noordelijkste puntje van Leidschendam?!! Qua woningkeuze en ligging is dit een heel waarschijnlijke locatie, hier liggen een aantal prachtige huizen direct aan de Vliet. Helaas kenmerken deze huizen zich door een overschot aan beveiligingscamera's. Volgend jaar weer een poging....

Tijdens Hemelvaart 2001
Een nieuw jaar, nieuwe kansen. Dit maal met een nieuw strategisch onderzoeksobject; een kano, waarmee de vleermuizen dus ook op moeilijk bereikbare plaatsen geobserveerd en gevolgd kunnen worden. Vanwege de in 2000 gevonden West-Oost beweging in de avondschemer was de kampplaats dit jaar wat Westelijker gelegen, in Voorschoten. De eerste avond zijn de twee grotere onderdoorgangen bij de A4, nauwlettend in de gaten gehouden. Dit om te zien of er nog steeds iedere avond ongeveer 120 meervleermuizen via de Vliet, Starrevaart en Vlietlanden onder de A4 doorvlogen naar het Oosten. Dit maal zijn in totaal 90 meervleermuizen geteld die alle, wederom, richting het Oosten vlogen. Met behulp van onze 'kanooende' onderzoekers kwamen we erachter dat de dieren de Vlietlanden 'West-Oost' overvlogen. Dit betekent dat ze de Vlietlanden in de Zuid West Hoek over land verlaten. Dit is later ook min of meer bevestigd door 'onderzoekers' te voet. De volgende dagen hebben we ons meer geconcentreerd op de kleine vaarten en moddersloten tussen Voorschoten en Wassenaar. Deze werden ondanks alle verwachtingen toch door een klein aantal meervleermuizen gebruikt. Vlakbij het landgoed Duivenvoorde werden een groot aantal meervleermuizen gesignaleerd. Het trekgedrag van de dieren is gedurende een gehele nacht op dit punt gevolgd. Hierbij zijn de hele nacht dieren waargenomen (heen en terug vliegend), in totaal ongeveer 120 individuen De trekroute van deze dieren is zoveel mogelijk gevolgd, waarbij bleek dat ze het treinspoor tussen Duivenvoorde en de Horsten op meerdere plekken over land overstaken, om vervolgens in het niet te verdwijnen. Helaas maakte de opkomst van de zon een einde aan onze zoekactiviteiten en tevens het einde van dit kamp. Helaas hebben hierop volgende zoekpogingen ten Westen van het treinspoor niet erg veel resultaten opgeleverd door harde wind en veel regen.

De meervleermuizen kunnen zich nog steeds "overal" in het land van Wijk en Wouden bevinden. Wel is duidelijk dat het gebied ten Oosten van de A4 een belangrijk foerageergebied is voor de vermiste kolonie. Het gebied ten Westen van het treinspoor wordt ook regelmatig door meervleermuizen bezocht. In het overige gebied (tussen het treinspoor en de A4) worden ook regelmatig jagende dieren aangetroffen, waarschijnlijk gaat het hier om dieren die op doortocht zijn van Oost naar West of omgekeerd. Tijdens deze doortocht passeren ze allerlei kleine slootjes, bruggen, duikers en dergelijke, zodat een zeer ingewikkelde route ontstaat.

Met dank aan de vele kampdeelnemers, o.a Bob, Rudy, Lobke, A-J, Bart K, Kees, Jeroen, Mieke, Odile, Bart N. Bernard, Jan, Tom, Cor, de kampboer en enkele anderen.

Literatuur:
- Limpens, Herman, Kees Mostert & Wim Bongers, 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar de verspreiding en ecologie.- KNNV Uitgeverij, 260 pp.
- Haarsma, Anne-Jifke & Gerben Achterkamp, 2000 in Amoeba nr 3 jrg 74. pag 92-95
- Achterkamp, Gerben en René Janssen, in prep.

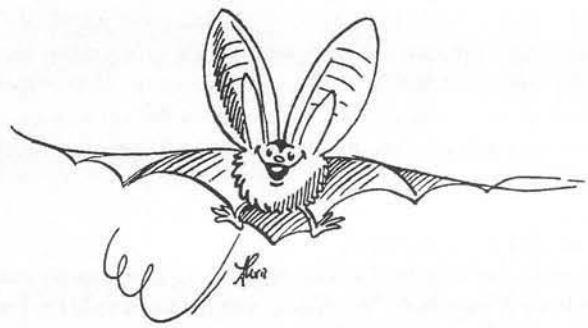

Mannetje rosse vleermuis geniet van vuurwerk

Rob Koelman

Ieder jaar wordt in Groningen op 28 augustus een groots vuurwerk gehouden ter herinnering aan het feit dat de stad in 1672 een beleg door de bisschop van Munster wist te weerstaan. Normaliter vindt dit vuurwerk plaats in de binnenstad. Dit jaar werd het echter afgestoken op het terrein van de voormalige Hunzecentrale. Omdat het aantal staanplaatsen op dit terrein beperkt was ging ik, evenals enkele honderden andere mensen, op zoek naar een alternatieve plaats om het vuurwerk te bekijken. Zodoende kwam ik even na aanvang van het spektakel terecht op de Helperzoom, ter hoogte van Park Groenestein. In dit park bevinden zich enkele verblijfplaatsen van rosse vleermuizen. Tussen al het geknal door hoorde ik een regelmatig, hoog gepiep. Even werd gedacht aan een student op een roestige fiets, maar al gauw werd duidelijk dat het geluid werd geproduceerd door een fanatiek roepende mennetje rosse vleermuis die riep vanuit een holte in een wilg. Ofschoon deze boom zich op zo'n 400 meter van de afsteekplek bevond, was een deel van de knallen dermate hard dat je er onwillekeurig enigzins van ineen kromp. Blijkbaar stoorde dit lawaai de rosse vleermuis niet. Het was zelfs niet uit te sluiten dat het dier juist door het vuurwerk tot roepen werd aangezet. Daarom werd deze plek de volgende avond nogmaals bezocht. Ook nu weer werd er vanuit de holte fanatiek geroepen. Hieruit kan voorzichtig geconcludeerd worden dat rosse vleermuizen weinig verstoringsgevoelig zijn voor relatief laagfrequente geluiden. Een vergelijkbaar resultaat was al eerder vastgesteld tijdens een onderzoek door de Vleermuiswerkgroep Groningen in augustus 1997 naar mogelijk verstorende effekten van het Noorderzonfestival op de aantallen in het Noorderplantsoen te Groningen aanwezige vleermuizen. Dit muziekfestival vindt ieder jaar plaats in dit door vleermuizen intensief gebruikte park. Tijdens het festival bleken in de buurt van de diverse podia met elektronisch versterkte muziek normale aantallen vleermuizen te jagen. Ook werd direkt naast een tent tijdens een uitvoering een roepend mannetje ruige dwergvleermuis waargenomen. Een ander opvallend punt is de gebruikte holte, welke zich bevond in een wilg. In de Atlas van de Nederlandse vleermuizen worden de boomsoorten van 59 kolonie's van de rosse vleermuis vermeldt, hieronder bevinden zich geen wilgen! Het gebruik van wilgen door roepende mannetjes rosse vleermuis is in Groningen al meer vastgesteld. In het reeds genoemde Noorderplantsoen zijn tenminste 7 verschillende wilgen bekend die de afgelopen jaren in de nazomer door territoriale rosse vleermuizen werden gebruikt, waaronder enkele die al meerdere jaren achtereen in gebruik zijn.

Uilen en vleermuizen

Rudof Bohlmeijer, Vleermuiswerkgroep Gelderland

Op 6 oktober stond onze werkgroep met een voorlichtingsstand bij een dierenasiel. Onafhankelijk van elkaar vertelden twee mensen, afkomstig uit hetzelfde dorp, hoe ze hadden waargenomen dat een uil bij herhaling vleermuizen ving. Het is mij helaas niet bekend of het in beide gevallen hetzelfde dier betrof. Op zich is het feit dat uilen wel eens vleermuizen vangen geen onbekend verschijnsel.
De tweede waarnemer had echter goed kunnen zien hoe de uil het deed. Het dier benaderde de vleermuis namelijk van achteren, op die manier buiten sonar blijvend en zodoende in staat met sukses een prooi te bemachtigen.

Rosse vleermuizen in Zuid-Holland

Anne Jifke Haarsma

Rosse vleermuizen in de binnenduinrand 2001
'een inventarisatie van de landgoederen tussen Den Haag en Noordwijkerhout'

De binnenduinrand tussen Leiden en Den Haag staat bekend om zijn vele (oude) landgoederen. In dit gebied zijn al sinds de jaren 80 vleermuiswerkers actief en er zijn een drietal uitgebreide vleermuis inventarisaties uitgevoerd. De populatie vleermuizen in dit gebied is dus wel bekend, of toch niet?! Vele landgoederen zijn nog nooit bezocht, of er zijn simpelweg geen vleermuizen gevonden. En hoe zit het eigenlijk met de aantallen vleermuizen in dit gebied? Neemt de populatie toe of af?! Kortom, genoeg stof voor een nieuwe inventarisatie! Om niet al te veel hooi op de vork te nemen, is tijdens dit onderzoek alleen naar de meest opvallende boombewonende soort bekeken, namelijk de rosse vleermuis!

In de periode begin mei tot half juli 2001 zijn in totaal 55 landgoederen in de binnenduinrand geïnventariseerd op het voorkomen van boombewonende vleermuizen, met name de rosse vleermuis (Nyctalus noctula (Schreber, 1774)). Het gebied dat wordt aangeduid als de binnenduinrand loopt van Noordwijkerhout tot Den Haag en strekt zich in oostelijke richting uit tot aan Rijswijk en Lisse. Het is ca 600 km2 (30 bij 20 km) groot en bevat ongeveer 42 km2 aan groene elementen. Al sinds de middeleeuwen wonen in dit gebied mensen, die hebben het oude strandwallen landschap behoorlijk in aanzien doen veranderen. Zo zijn de meeste strandwallen afgegraven voor stadsuitbreidingen en zijn een groot aantal landgoederen en buitenplaatsen aangelegd door rijke kooplieden. In de afgelopen eeuw is er hoe langer hoe meer bebouwing en infrastructuur aangelegd, zodat het gebied in de 21 eeuw een vrijwel aanéengesloten lint is van bebouwing te zien geeft. Gelukkig prijken hier en daar nog een paar mooie stukje groen, de landgoederen en buitenplaatsen die vroeger door rijke kooplieden zijn aangelegd!

Gemeente	Landgoed	n bezoeken	n bomen	n tellingen	telling	schatting
Wassenaar	Backershagen	3	1	1	22	
	Horsten	3	1	0		>5*
	Voorlinde	1	1	1	31	
	Zuydwijk	3	2	3	21-31	
Den Haag en Rijswijk						
	Clingendael	1	1	1	55	
	Ockenburg	1	1	1	24	
	Voorde	2	3	2	10-65	
Voorschoten en Voorburg						
	Duivenvoorde	4	1	4	>9	
	Huize Bijdorp	2	1	1		>3*
	Arentsburg	2	1	1		>4*
Leiden en Oegstgeest						
	Endegeest	6	5	5	5-25	
	Oud-Poelgeest	13	>6	11	2-90	
Warmond						
	Huis te Warmond	7	2	3	>9	
	Oostergeest	2	1	1	15	
Noordwijk(erhout)						
	Keukenhofbos	2	2	2	89	
	Leeuwenhorst(nw)	3	1	2	44-46	
	Offem	2	1	2	27	
Voorhout						
	Overbosch	2	1	0		>5*
	Totaal	**59**	**32**	**41**	**> 555**	

tabel 1: Overzicht van het aantal bezoeken, aantal gevonden koloniebomen en aantal uitgevoerde tellingen in de landgoederen waar koloniebomen van rosse vleermuizen gevonden zijn. In sommige landgoederen is het aantal rosse vleermuizen niet geteld (dieren verhuisd, geen tijd, etc), het aantal dieren is hier geschat. Deze schatting is gebaseerd op het aantal dieren dat maximaal in de buurt van de verblijfplaats is gesignaleerd.

gemeente	landgoed	Populatie vroeger	Populatie nu	Voor/achter uitgang	Tellingen	Landgoed nieuw in 2001
Wassenaar	Backershagen	> 3	22	+	1990	N
	De Horsten	35	>5*	?	1990	
	Voorlinde	32	31	gelijk	1990	
	Zuydwijk	23	31	+	1990	
	Rust & Vreugde	25	0	-	1990	
Den Haag en Rijswijk						
	Clingendael	0	55	+	1990	N
	Ockenburg	68	24	-	1992-1999	
	Voorde	24	65	+	2000	
Voorschoten en Voorburg						
	Duivenvoorde	0	>9	+		N
	Huize Bijdorp	0	>3*	?		N
	Berbice	>20	0	-	1991	
	Arentburg	0	>4*	?		N
Leiden en Oegstgeest						
	Wijkersloot	36	0	-	1996	
	Endegeest	25	25	gelijk	1996	
	Oud-Poelgeest	71	80-90	+	1997-2000	
Warmond						
	Huis te Warmond	10	>9	gelijk	1988, 1992 en 2000	
	Oostergeest	0	15	+		N
Noordwijk(erhout)						
	Keukenhofbos	64	89	+	1994-1997	
	Leeuwenhorst(nw)	0	46	+		N
	Offem	0	27	+		N
Voorhout						
	Overbosch	0	>5*	?		N
	Totaal	**436**	**555**			

Tabel 2: Overzicht van de resultaten van het verleden en het heden. De landgoederen zijn gesorteerd per gemeente. Sommige tellingen zijn gekenmerkt door een *, dit zijn schattingen. De toe en afname van de populatie is respectievelijk aangegeven door een + en -. De populatie kan ook gelijk zijn gebleven. Het jaartal waarin een telling/ onderzoek in het verleden is uitgevoerd staat in de een na laatste laatste kolom. In de laatste kolom staan de landgoederen die "nieuw" zijn (geen kolonie verblijfplaats bekend).

De binnenduinrand is in het verleden al meerder malen geïnventariseerd op de aanwezigheid van boombewonende vleermuizen. Door dit gehele gebied nogmaals te inventariseren kan een voor of achteruitgang van de vleermuispopulaties gesignaleerd worden. Bovendien kunnen tijdens dit onderzoek gevonden bomen 'direct' beschermd worden. Ook is de ecologie van de rosse vleermuis, voor zover dat mogelijk, bekeken.

Resultaten

Tijdens dit onderzoek zijn gedurende 50 nachten veldwerk ruim vijftig landgoederen bezocht. Een groot aantal van deze landgoederen is tweemaal bezocht, sommige zelfs 14 maal (Oud- Poelgeest). Per nacht is dus altijd meer dan één landgoed bezocht. In totaal zijn op 18 landgoederen verblijfplaatsen van rosse vleermuizen aangetroffen, verspreidt over ruim 30 bomen. In de meeste landgoederen is slechts één kolonieboom gevonden, in zes landgoederen meer dan één boom. Ook zijn op een aantal landgoederen aanwijzingen voor vleermuisverblijfplaatsen gevonden, deze zijn niet meegenomen in dit onderzoek.

In het volgende overzicht is weergegeven in welke landgoederen rosse vleermuis verblijfplaatsen zijn aangetroffen. In sommige landgoederen zijn meerdere koloniebomen gevonden en soms is dezelfde kolonieboom meerdere malen geteld. Het aantal dieren in één en dezelfde boom, is tijdens de tweede telling vrijwel altijd lager dan tijdens de eerste telling. Dit komt waarschijnlijk doordat de kolonie zich op dat moment over meerdere bomen verspreidt heeft. Zo zijn op 2 juli in landgoed Oud-Poelgeest vijf verschillende bewoonde koloniebomen gevonden. Het maximum aantal getelde dieren per boom was toen 24, terwijl in ditzelfde landgoed eerder in het seizoen bijna 90 dieren uit één boom zijn geteld.

In hoeverre rosse vleermuis kolonies in twee landgoederen die dicht bij elkaar liggen, tot dezelfde groep behoren blijft een raadsel. Tussen de landgoederen Endegeest en Oud poelgeest (ca 2 km hemelsbreed) is één tot meerdere malen uitwisseling waargenomen, het aantal dieren in beide landgoederen leek gedurende het seizoen om beurten te fluctueren. In twee gevallen kan met zekerheid gezegd worden dat er juist géén uitwisseling heeft plaatsgevonden; tussen twee landgoederen Offem en Nieuwleeuwenhorst en tussen Huis ter Warmond en Oostergeest.

Een vergelijking met het verleden

Elf jaar geleden (Mostert, 1993) is een groot deel van het huidige onderzoeksgebied, tussen Wassenaar en Den Haag, geïnventariseerd op het voorkomen van kolonies boombewonende vleermuizen. Daarnaast is door de Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland (v. Meurs, 1997) nog een inventarisatie uitgevoerd in enkele landgoederen in Oegstgeest. Ook hebben Rudy van der Kuil, Danny Laponder en Godfried Schreur (van der Kuil, et al, 1996) van 1992 tot 1995 een uitgebreide inventarisatie uitgevoerd in Den Haag en omstreken. In de volgende tabel staan alle gegevens uit het verleden weergeven in dezelfde kolom. Door het geringe aantal waarnemingen en doordat de waarnemingen steeds per gemeente zijn geconcentreerd is het aantal dieren in deze kolom nauwelijks overschat.

De populatie rosse vleermuizen in de binnenduinrand lijkt redelijk constant gebleven. In vergelijking met het verleden is het aantal rosse vleermuizen op 4 landgoederen toegenomen en ook op 4 landgoederen afgenomen. Op drie landgoederen is de populatie rosse vleermuizen ongeveer gelijk gebleven. In vergelijking met wat er in het verleden bekend is, zijn in 2001 op tien landgoederen "nieuwe" kolonies gevonden. Dat wil zeggen dat op deze landgoederen ondanks vermoedens, nog nooit eerder een verblijfplaats van rosse vleermuizen is aangetroffen.

Dat het aantal toenames de afnames opheft is geen toeval. Het is goed mogelijk dat bijvoorbeeld de kolonie rosse vleermuizen uit Rust en Vreugde, zich nu in het landgoed Backershagen bevindt. Zo ook de kolonie uit Wijkersloot die tegenwoordig Oud Poelgeest verkiest als woonoord, en zo verder. Voor de duidelijkheid; als in een landgoed geen kolonies zijn gevonden (nu of in het verleden) wil dat niet zeggen dat deze er niet zijn! Een maand of een week later kan een kolonie zo weer naar dit landgoed verhuizen. Maar ja, hoe dat werkt is iets voor een volgend onderzoek!

Literatuur

Bruyn, G.J (1992). Beleef het duin. IVN, KNNV, Stich ting Duin Behoud, Utrecht.
Kuil, R. van der, D. Laponder & G. Schreur (1996). Vleermuizen inventarisatie van het onderzoeksgebied Den Haag gedurende de jaren 1992- 1995.
Meurs, A. van (1997). Vleermuizen inventarisatie in Oegstgeest, ongepubliceerd.
Mostert, K. (1991). Vleermuizen op landgoed huys te Warmont. ZHL, Rotterdam.
Mostert, K. (1993). Vleermuizen-inventaristatie van de landgoederen tussen Den Haag en Wassenaar 1990. CNB, SVB, Den haag.
Mostert, K. (1988). Vleermuizen in het stedelijk gebied van Leiden, Oegstgeest en leiderdorp. Directie groen, Leiden.

Rabiës bij vleermuizen in Nederland

Peter Lina

Het in 1986 aangevangen onderzoek aan rabiës bij vleermuizen wordt nog steeds voortgezet. Van sommige soorten zijn nog onvoldoende aantallen onderzocht om een uitspraak te doen of rabiës werkelijk bij deze soorten voorkomt. Bij de Laatvlieger is in ieder geval duidelijk dat rabiës een vrij algemeen verschijnsel is. De ziekte komt aanmerkelijk minder voor bij de Meervleermuis en de Watervleermuis. Bij de overige Europese soorten is rabiës nauwelijks of (nog) niet gevonden. De hieronder gegeven tabel geeft het aantal in Nederland in de periode 1998 - 2000 op rabiës onderzochte vleermuizen en de daaronder gevonden rabiëspositieve dieren weer.

Soort	1998	1999	2000
Myotis daubentonii	1	3	1
Myotis dasycneme	3	3	0
Pipistrellus pipistrellus	38	23	46
Pipistrellus nathusii	12	4	5
Eptesicus serotinus	35 (6*)	28 (2*)	21 (3*)
Nyctalus noctula	1	1	0
Plecotus auritus	7	4	4
Vespertilio murinus	0	0	1
Totaal	**97**	**66**	**78**

*) waarvan dit aantal rabiëspositief.

In verband met het epidemiologisch onderzoek, dat door het ID-DLO en het RIVM aan vleermuizen wordt verricht, zijn dode vleermuizen nog steeds welkom. Bijzondere aandacht wordt hierbij gevraagd voor Laatvliegers die gedurende de winterperiode ziek of dood buiten hun winterverblijfplaats worden gevonden. Dode dieren kunnen in een stevig doosje worden verzonden aan ID-DLO (DSU-Rabiës), Posbus 65, 8200 AB Lelystad. Verstuur dieren bij voorkeur van maandag tot en met woensdag, in ieder geval niet vlak voor een weekend of feestdag. Voeg bij de zending een brief met daarin naam en adres van vinder en inzender, vinddatum en -plaats van het dier en de vermelding of de vleermuis al dan niet contact heeft gehad met mens of huisdier. Neem bij bijtgevallen, waarbij een spoedige diagnose bij een vleermuis moet worden gesteld, contact op met het gratis nummer 0800-0488. Zonodig zorgt de regionale Keuringsdienst van Waren voor een spoedtransport naar het ID-DLO. De vindgegevens van de bij het ID-DLO ingezonden vleermuizen worden ingevoerd in de zoogdierdatabank bij de VZZ.

Prikkeldraadslachtoffers- en andere misvormingen

Petra Vlaming

Op 8 oktober werd er een Rosse vleermuis gebracht die gevonden was aan een hek langs een fietspad in de duinen bij Egmond-Binnen.
Het is jammer dat er nog steeds veel prikkeldraad wordt gebruikt, want het resultaat is duidelijk op de foto te zien. De vleermuis heb ik (natuurlijk) geëuthanaseerd.

Vijf dagen later moest een Watervleermuis hetzelfde lot ondergaan. Deze werd in de struiken in Alkmaar-Noord gevonden. Of prikkeldraad de boosdoener is, is niet met zekerheid te zeggen, al lijken de verwondingen erg op elkaar . Struiken in gemeenteplantsoenen worden vaak met een paar lagen prikkeldraad doorsneden opdat mensen niet door, maar om de bossages heen lopen. Dus het zou ook in dit geval erg goed mogelijk zijn.

In 2001 maar één juveniele dwergvleermuis binnen gehad waarvan de botten vergroeid waren.
Uit Alkmaar-Noord, op 28 juni.
Alle vingers van één vleugel waren naar het uiteinde toe naar het lichaam vergroeid. Hij kon er echt niet mee vliegen en daarom is hij op 19 augustus geëuthanaseerd.

In 2000 waren er twee juveniele dwergen die vergroeide onderarmen hadden. En als ik ze zo bekijk zit er niet veel verschil tussen de manier waarop het bot vergroeid is (zie tekeningen). De eene was van 10 juli uit Alkmaar en de ander van 12 augustus uit Schoorl. Twee afzondelijke gevallen dus, maar wel aliebei geëuthanaseerd.

Vleermuisopvang Damland
Nesdijk 20h
1811 M X Bergen
072-5898119

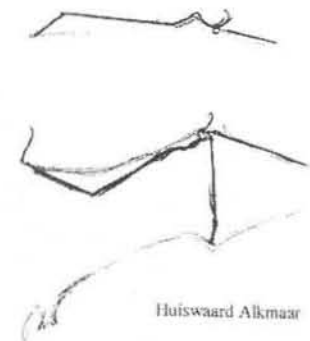

Figuur 1: vergroeiingen bij 2 juveniele dwergvleermuizen

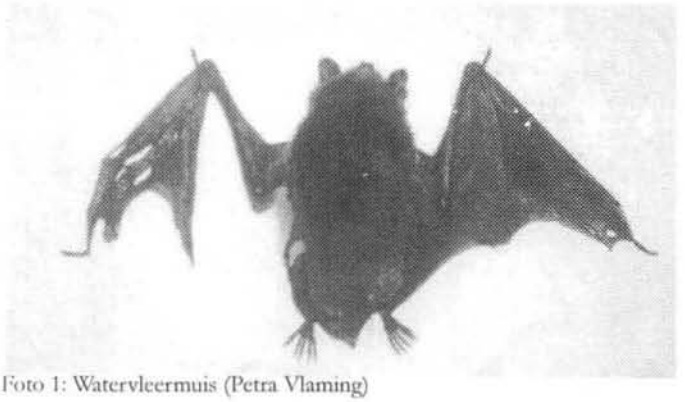

Foto 1: Watervleermuis (Petra Vlaming)

Foto 2: Rosse Vleermuis (Petra Vlaming)

Vleermuiskasten in Overijssel

Theo Douma

Aanleiding

Sinds 1996 zijn we in Overijssel bezig met het plaatsen en controleren van vleermuiskasten. De reden dat we hiermee begonnen zijn, is dat we van de nestkastwerkgroep van de plaatselijke natuurbeschermingsvereniging regelmatig te horen kregen dat er een vleermuis in een nestkastje was aangetroffen. In veel gevallen bleef dit bij deze mededeling, soms was het duidelijk dat ze een gewone grootoorvleermuis hadden gezien. Op mijn verzoek is eens geïnventariseerd op welke plaatsen dat nu gebeurde en zo kreeg ik een stippenkaart met de waarnemingen. Daar waar de meeste stippen geclusterd waren hebben we een aantal kasten opgehangen. Daardoor zijn ze op de volgende plekken komen te hangen:

1. Ten noord-westen van Staphorst wordt het veen weidelandschap doorsneden door wegen met een dubbele bomenrij. Op ongeveer 4-5 meter hoogte hebben we de kasten in de eiken gehangen. Hier hangen in totaal 20 kasten.
2. Ten oosten van Staphorst ligt het Staatsbos, grotendeels naaldbos met wat loofhoutpercelen en heidevelden. De 20 kasten hangen aan twee verschillende paden in het bos.

Soorten kasten

Wij maken gebruik van de volgende kasten:

- Platte kasten. Verreweg het grootste aantal kasten is volgens dit model gemaakt.
- Een kast met een schuine voorkant (model Ridder).
- Sigarenkistjes. (model Albert) Ook hierin komen regelmatig dwergvleermuizen.
- "Nursery houses" getimmerd volgens Amerikaans model, maar daarin hebben we nog weinig vleermuizen gehad. Alleen een aantal ruige dwergvleermuizen.
- "Rondomkast" Een zestal kastjes die samen compleet een boom omspannen. Leuk om eens te kijken of ze voorkeur hebben voor een bepaalde kant van de boom.
- "Doolhofkast" Een kastje waarin de dieren via ver schillende gangetjes naar binnen kunnen. Grootoor vleermuizen vinden we op de plaats waar ze de grootste omweg moeten maken.

Resultaten

In de loop der jaren hebben we een vijftal verschillende soorten aangetroffen:

- ruige dwergvleermuis
- gewone grootoorvleermuis, de laatste drie jaren ook een kraamkolonie
- rosse vleermuis
- meervleermuis
- bosvleermuis, 1 keer aangetroffen

Er is een duidelijke relatie tussen de vleermuissoort en het type landschap. De rosse vleermuis en de gewone grootoorvleermuis treffen we vooral in het Staatsbos aan terwijl we de ruige dwergvleermuizen vooral in het open landschap aantreffen. Ook de meervleermuizen en de bosvleermuizen werden daar aangetroffen.

Omdat we meervleermuizen incidenteel aantreffen en de bosvleermuis maar 1 keer hebben waargenomen, zijn ze niet in de onderstaande grafiek verwerkt.

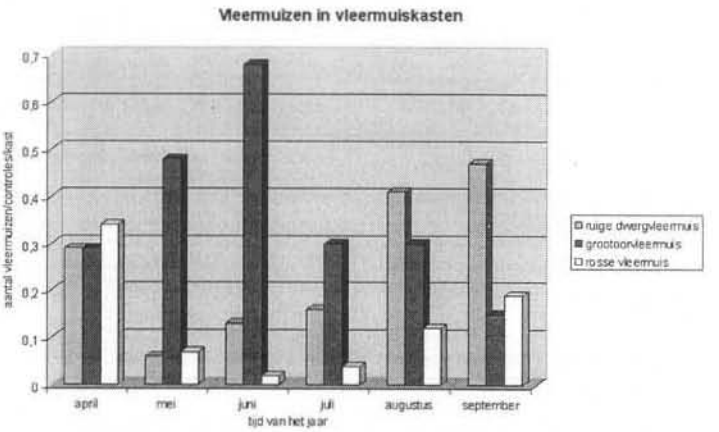

"Medebewoners"

Verschillende andere diersoorten maken met plezier gebruik van de kasten

- grote bonte specht; heeft de hinderlijke neiging om de kast van gaten te voorzien omdat het zo mooi klinkt! Dakleer aan de buitenkant van de kast werkt prima.
- Ringmussen en mezen; als ze de kans krijgen (en die hebben ze als de invliegopening groter is dan 14 mm) maken ze hun nest in de kast.
- Oorwormen kunnen sommige kasten massaal bevolken
- Wespen bouwen er af en toe een nest in
- Spinnen, nachtvlinders en ander klein wriemelend gedierte

Kortom: vleermuiskasten zijn multifunctioneel !

Nieuwe soort baardvleermuis ontdekt

Afkomstig van www.vleermuis.net

Een groep onderzoekers van het Instituut voor Zoölogie van de universiteit van Erlangen in Duitsland hebben een nieuwe soort vleermuis voor Europa ontdekt. Dit schrijven zij in een onlangs verschenen artikel in het blad "Naturwisschenschaften". De soort, die de naam Myotis alcathoe heeft gekregen, werd ontdekt door de analyse van de morfologische kenmerken (uiterlijke kenmerken), het gedrag en de genetische kenmerken van baardvleermuizen.
De nieuw gevonden soort lijkt sterk op de gewone baardvleermuis (Myotis mystacinus), de Brandt's vleermuis (Myotis brandtii) en Ikonnikovi's vleermuis (Myotis ikonnikovi), maar de vier soorten zijn genetisch duidelijk zeer verschillend.
Myotis Alcathoe is de kleinste soort van de in Europa voorkomende baardvleermuizen. De echolokatiegeluiden van deze soort zijn de hoogste van alle Myotis soorten in Europa. Vondsten van deze soort in Griekenland en Hongarije wijzen erop dat het verspreidingsgebied van deze soort in Zuid-Oost Europa ligt. De soort jaagt vooral in kleine dalen met loofbomen en stromend water, een biotoop dat over het algemeen bedreigd wordt.
Bron:
von Helversen, O. Heller, K.G., Mayer, F., Nemeth, A., Volleth, M. & Gombkötö, P.
Cryptic mammalian species : a new species of whiskered bat (Myotis alcathoe n. sp.) in Europe.
In: Naturwissenschaften. - Vol. 88 (May 2001) ; p. 217-223

Ramadan

Alexander Bakker
overgenomen uit het NRC van 23 november 2001, aangeleverd door Bart te Hallers

Leiden heeft MBC van de kabel gehaald. In meer regio's is de Egyptische zender niet meer te ontvangen. Ik mis de weemoedige vrijdagavondconcerten van Abd el Walim Hafiz, jaren vijftig-beaugarcon. Nu het ramadan is, voel ik het gemis extra. Vanuit Mekka zendt MBC de vijf dagelijkse gebedsdiensten uit. Vooral naar het avondgebed keek ik graag. De menigte die in witte gewaden om de zwarte Ka'aba draait, de imam die in een zachte kamelenharen mantel voorging. Soms raakte hij zo geëmotioneerd, dat hij het gebed uitsnikte. Maar ik luisterde het liefst naar de momenten stilte die in ieder gebed vallen. Dan hoorde je alleen het ijle roepen van de vleermuizen in Mekka, live over de hele wereld.

Oren belangrijker dan sonar!

Overgenomen uit Trouw 14 december 2001

Jagende vleermuizen tasten hun omgeving af met een ingenieus sonarsysteem, maar ze vangen hun prooi gewoon op het gehoor. Dat melden zwitserse en Britse zoologen deze week in Nature (13{12). De onderzoekers lieten vleermuizen jagen in een laboratorium waar in diverse omgevingen werden nagebootst. Zoals een rommelig bos, een pas gemaaid gazon en een stil wateropper vlak. De dieren Waren op alle lokaties goed in het vangen van levende, beweeglijke prooien die veel herrie maakten. Zelfs als deze lekkernijen verstopt zaten tussen blaadjes. Onzichtbaar voor de sónar. Voor de jacht blijken de oren dus belangrijker dan de sonar. De vleermuizen gebruiken hun sonar waarschijnlijk alleen om te zorgen dat ze nergens tegenaan vliegen. En om insecten rechtstreeks uit de lucht te vangen.

Chirofilatelistische nieuwtjes

Peter Lina

In deze rubriek zullen de lezers van de Nieuwsbrief op de hoogte worden gehouden van de nieuw verschenen postzegels met afbeeldingen van vleermuizen. Het opbouwen van een thematische verzameling van postzegels met afbeeldingen van vleermuizen hoeft geen kostbare zaak te zijn, omdat het aantal nieuwe uitgiften elk jaar vrij beperkt is. Men kan bij de postzegelhandel een thematisch abonnement nemen op nieuwe uitgiften van postzegels met vleermuizen. De ene keer bestaat een serie volledig uit zegels met vleermuizen, de andere keer heeft een serie zegels met vleermuizen en andere diersoorten, of ook plantensoorten.

Hieronder volgt een overzicht van de zegels die het laatste jaar zijn uitgegeven:

Vietnam, 16 oktober 2000. Vijf zegels met de afbeeldingen van respectievelijk Scotomanes ornatus, Pteropus lylei, Rhinolophus paradoxolophus, Eonycteris spelaea en Cynopterus sphynx.

Oezbekistan, februari 2001. Zeven zegels en een blok met de afbeeldingen van respectievelijk Tadarida teniotis, Otonycteris hemprichii, Nyctalus lasiopterus, Myotis frater, Rhinolophus hipposideros, Barbastella leucomelas en Nyctalus noctula.

Fiji, 12 februari 2001. Een velletje met afbeeldingen van planten en dieren uit het regenwoud, waaronder Pteralopex acrodonta, een vliegende hondensoort, die allen maar voorkomt op het Tavenuni eiland en de Fiji eilanden.

Israël, 18 maart 2001. Een serie van vier zegels met afbeeldingen van verschillende diersoorten, waaronder Pipistrellus kuhlii.

Zuid-Afrika, 16 juni 2001. Tien zegels in een velletje met de afbeeldingen van respectievelijk Rhinolophus capensis, Epomophorus wahlbergi, Rousettus egyptiacus, Tadarida aegyptiacus, Myotis welwitschii, Cloeotis percivali, Miniopterus schreibersii, Otomops martiensseni, Laephotus wintoni en Nycteris thebaica. Wanneer dit velletje in het donker wordt gehouden, licht het op.

Mayotte, 9 juli 2001. Een velletje met twee zegels waarop afgebeeld vliegende honden.

Nederlandse Antillen, 20-8-2001. Drie zegels gewijd aan de Muilkorfgrot in het natuurgebied Sint Christoffelpark op Curaçao, met plattegrond en rots en afbeeldingen van Leptonycteris nivalis en Glossophaga elongata.

Rousettus vleermuis in Groningen

Rob Koelman, Vleermuiswerkgroep Groningen

Op 17 november 2000 werd een bezoek gebracht aan een bedrijf op een terrein aan de oostkant van de stad Groningen, nadat daar een vleermuis was gemeld met een spanwijdte van „wel 40 centimeter". Op grond hiervan, alsmede op grond van de tijd van het jaar en de locatie werd er van uit gegaan dat het hier een laatvlieger betrof. Bij het bedrijf aangekomen toonde een medewerker de vleermuis. In een enorme opslagloods hing op zo'n 9 meter hoogte een behoorlijk grote vleermuis tegen de wand. Gezien het hangbeeld werd in eerste instantie nog even gedacht aan een vale vleermuis. Maar toen met behulp van een ladder het dier van dichterbij bekeken kon worden vielen de lange snuit en de grote kraalogen op en werd het duidelijk dat het hier een tropische vruchteneter betrof. Bij het benaderen van het dier vloog dit weg. Gelukkig werd het dier binnen enkele minuten teruggevonden. Nadat er foto's waren gemaakt en de lokale televisie langs was geweest werd een vangstpoging ondernomen. Het bedrijf stelde een vorkheftruck ter beschikking, en hierop staand kon de vleermuis in een jas worden gevangen. Het ging om een vrouwlijk dier met een onderarmlente van 92 mm, een gewicht van 140 gram en een spanwijdte van zo'n 55 cm. Maar welke van de 166 soorten Megachiroptera was het?

Er werd contact gezocht met Wim Bergmans van het Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie van de Universiteit van Amsterdam. Al over de telefoon kon aan de hand van een grove beschrijving worden bepaald dat het hier één van de 10 soorten van het genus Rousettus betrof. Kenmerkend voor dit geslacht zijn onder andere het formaat, de aanwezigheid van een vrijhangend staartje en een primitieve vorm van echolocatie. Dit laatste kenmerk uitte zich bij het Groninger dier doordat zo nu en dan een serie met het blote oor duidelijk hoorbare, klikkende geluiden werd geuit (vooral bij het uitzetten van de televisie!).
Bij een bezoek aan Amsterdam vond een verdere determinatie plaats. In eerste instantie bleven er drie kandidaten over: R. egyptiacus uit Afrika en het Arabisch gebied en R. amplexicaudatus en R. leschenaultii uit Azië. Omdat deze drie soorten nogal op elkaar lijken werd de literatuur geraadpleegd. Met behulp van een aantal artikelen kon het dier uiteindelijk
gedetermineerd worden als R. leschenaultii.

Hoe het dier in Groningen is beland is onbekend. Het bedrijf waar de vleermuis werd aangetroffen importeert paketten hout uit onder andere Indonesië. In deze paketten, veelal plaatmaterialen, is weinig ruimte voor een verstekeling. Bovendien duurt het tenminste zes weken voor de paketten vanuit Azië arriveren in de haven van Rotterdam of Antwerpen. Kan een vleermuis deze reis overleven? In de haven worden de pakketten overgeslagen, wat zo'n één tot twee weken duurt. Er is dus mogelijk een verband met één van deze havens. Het dier kan ook ontsnapt zijn bij een particulier. Tropische vleermuizen worden echter weinig gehouden als huisdier. Ook waren er geen reacties op de uitzending van TV-Noord en een tweetal krantenartikelen, waarin de vondst van het dier uitgebreid werd behandeld. De dierentuin in Emmen tenslotte, die in het verleden een aantal nijlrousettes (R. egyptiacus) had, heeft momenteel geen vruchteneters, zodat het hier niet om een ontsnapt dier uit deze dierentuin kon gaan.

Enig zoekwerk leverde twee eerdere gevallen op van tropische vleermuizen in Nederland. In maart 1994 werd een Rousettus egyptiacus gevonden in Assen. De dierentuin van Emmen had zijn rousettes toen al weggedaan. In de buurt van deze vindplaats bevond zich echter een bedrijf dat hout importeerde uit het Midden-Oosten. Mogelijk is dit bedrijf verantwoordelijk geweest voor het transport van de vleermuis. In augustus 1997 werd in Rotterdam wederom een R. egyptiacus aangetroffen. Evenals bij het dier uit Groningen is er mogelijk een verband met de aanwezigheid van een grote haven.

Hoe liep het af met het dier uit Groningen? Bij de vangst bleek het beestje een zware ontsteking te hebben aan de vlieghuid van één van de vleugels. Ondanks de inzet van een dierenarts kon niet voorkomen worden dat deze ontsteking zich langzaam uitbreidde. Uiteindelijk is het dier om deze reden afgemaakt (snif...). De vleermuis zal worden opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden.

Literatuur:
-Andersen, 1912. Catalogue of the Chiroptera in the British Museum. I. Megachiroptera.
-Bergmans, W., 1994. Taxonomy and biogeography of African fruit bats (Mammalia,
Megachiroptera). 4. The genus Rousettus Gray, 1821. Beaufortia, vol. 44, no. 4.
-Rookmaaker, L.C. & W. Bergmans, 1981. Taxonomy and geography of Rousettus
amplexicaudatus (Geoffroy, 1810) with comparative notes on sympatric congeners
(Mammalia, Megachiroptera). Beaufortia, vol. 31, no. 1.
-Corbet, G.B. and J.E. Hill, 1992. The mammals of the Indomalayan region: a systematic
review. Natural History Museum Publications. Oxford University Press.

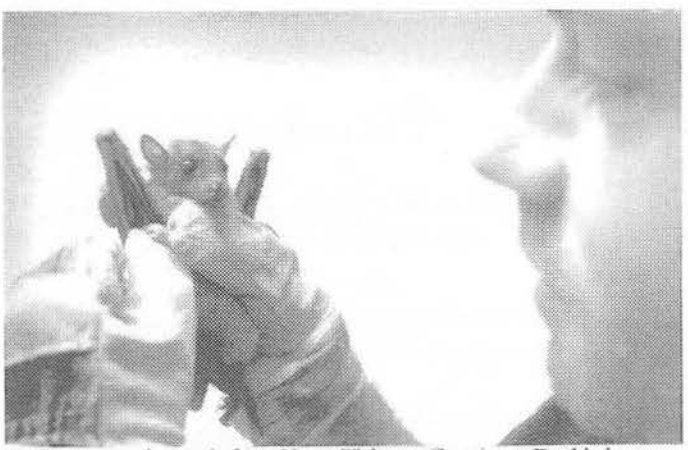
De Rousettus vleermuis foto: Harry Tielman, Groninger Dagblad

Vleren op het net

René Janssen

Adres: http://www.fledermausschutz.de/
Beheerder: Vleermuiswerkgroep van de NABU in Nordrhein West Falen

Een site van over alles wat je wilt weten over vleermuizen. Van een kinderhoek tot de biologie van vleermuizen. Het beste gedeelte van de sites zijn de soortbeschrijvingen. Nuttige informatie over jachtgedrag van franjestaarten tot informatie over het veel algemener zijn van de bosvleermuis. Ook de foto's zijn zeker het bekijken waard! Van een mooi s-vormig spoorbeen van een franjestaart tot een hele kluit (plusminus 300) vale vleermuizen op een (kerk)zolder! Ook het stukje over gevaren is goed. Hierbij staat onder andere een omgezaagde boom met rosse vleermuizen. Dan rijst natuurlijk wel de vraag of dat niet voor de foto is gedaan!

Adres: www.cityinfonetz.de/homepages/myotis/photogal.html
Beheerder: Gottfried Aust

Een site die gaat over het opgroeien van jonge vale vleermuizen. Erg leuk om te zien, omdat om de zoveel dagen weer een foto en beschrijving wordt gegeven! Als je een jong vindt bij een kolonie, kun je aan de hand van de beschrijvingen er achter komen hoe oud dat jong ongeveer is. Natuurlijk gelden de maten niet, maar kenmerken waarschijnlijk wel!

Adres: http://www.titley.com.au/
Beheerder: Titley Electronics

Een site waar allerlei transmitters verkocht worden. Een plek dus waar wij als nederlanders zeker eens rond moeten gaan neuzen voor betere onderzoeken!

Plecotus

The Annual Journal of the N. Yorkshire Bat Group
Issue 1 - 1999

Adres: http://www.nyorkbats.freeserve.co.uk/plec99.htm
Beheerders: John Drewett en Steve Langton.

Een site waar je een onderzoek kan lezen over het zenderen van Bruine grootoren in Groot-Brittannië. Ook staan er een aantal aquarellen op van een aantal soorten.

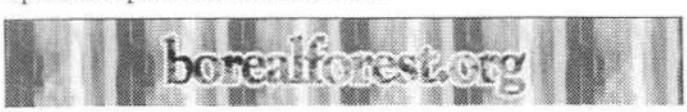

Adres: http://www.borealforest.org/world/mammals.htm
Beheerder: World Boreal Forests

Een site van alle zoogdieren van de wereld. Helaas alleen dat er maar twee soorten vleermuizen op staan. Wel zijn de beschrijvingen aardig van de franjestaart en de baardvleermuis! Ook de Brandt's en de watervleermuis worden zuinigjes besproken.

Adres: http://www.jwaller.co.uk/batgroup/bat_boxes.htm
Beheerder: Warwickshire Bat Group

Een site waar een hoop modellen vleermuiskasten worden getoond. Zeker naar aanleiding van het verhaal van Theo Douma op de Vlen-dag, is dit een aanvulling!

Adres: http://home2.planetinternet.be/rv047190/gallery/Zoogdieren/vleermuizen.htm
Beheerder: Rollin Verlinde

Een site met alleen maar mooie foto's van vleermuizen! Echt goed! Bijna alle soorten staan erop! Soms met meerdere foto's per soort. Het gaat van Schreiber's tot Vale en van Bruine grootoor tot Bechstein's!
Zeker een aanrader! Ook kun je je kennis even opfrissen voor je de groeven in gaat. Er staat een foto bij met een hoop franjestaarten en een ingekorven. Haal die er maar eens uit!

Adres: http://www.museum-bourges.net/anglais/index.htm
Beheerder: Museum voor Natuurlijke Historie Bourges

Een Franse site waar een heel verhaal op staat over vleermuizen in en onder bruggen! Zeker een leuke aanvulling op wat we in Nederland daarmee van doen hebben. Het blijkt dat ze "waterproof" zijn! Ook staan er soortbeschrijvingen op, met bijbehorende foto er bij.

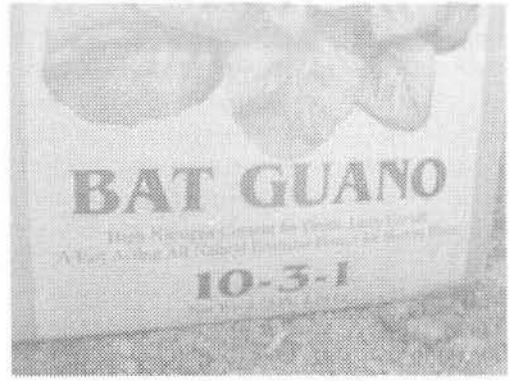

Adres: http://www.marijuana.org/oldpics/batbox.jpg
Beheerder: Cannabis Farm Photo Page
Naast het gebruiken van vleermuismest voor het aantrekkelijker maken van een vleermuiskelder, kan het natuurlijk ook altijd naar een cannabisteler. Misschien dat de provinciale werkgroepen op die manier nog een leuk centje bij kunnen verdienen! Immers, een laatvliegerkolonie kan minstens 100 kilo mest leveren/ produceren!

Buitenlandse tijdschriften

Ben Verboom

Acta Chiropterologica, een samenvatting

Het is alweer ruim twee jaar geleden dat Acta Chiropterologica, een door de Polish Academy of Sciences geproduceerd wetenschappelijk tijdschrift dat uitsluitend gewijd is aan vleermuizen, werd gelanceerd. Onderwerpen behelzen alle wetenschappelijke disciplines zolang deze betrekking hebben op vleermuizen. Inmiddels zijn vijf nummers verschenen.
Een behoorlijk aantal artikelen ging tot dusver over het gebruik van bat detectors als onderzoeksmethode, een onderwerp waar wij Europeanen een woordje over kunnen meepraten. Ik kom hier in een volgende nieuwsbrief nog op terug. Hieronder bespreek ik kort enkele andere artikelen die in Acta Chiropterologica verschenen.

50 Miljoen jaar vleermuizen
Het openingsartikel van het eerste nummer is een tot de verbeelding sprekend verhaal van de Brit John Speakman (1999). Hij vraagt zich af hoe echolocatie en het vermogen om te vliegen ontstaan kunnen zijn. De oudste bekende fossielen van vleermuizen, gedateerd op ruim 50 miljoen jaar, tonen al sterk verlengde vingers met een vliegmembraan evenals vergrote slakkenhuizen in het oor. Deze allervroegste vleermuizen bezaten daarom waarschijnlijk al het vermogen tot vliegen en echolocatie, net als hun hedendaagse soortgenoten. Fossielen die iets kunnen vertellen over het ontstaan van deze eigenschappen zijn er niet. Dit geeft onderzoekers de ruimte hierover druk te speculeren. Zo zijn er theoretische modellen waarin het vliegvermogen eerst ontstond, modellen waarin echolocatie zich eerst ontwikkelde, en modellen waarin beide tegelijkertijd evolueerden. Speakman gaat in op de 'echolocatie-eerst-hypothese'. Deze gaat uit van een nachtactieve, boombewonende insecteneter die communiceerde middels ultrasone geluiden. Langsvliegende insecten werden volgens de aanhangers van deze theorie op zicht opgespoord en vanuit de boom met de voorpoten gegrepen door naar de prooi te reiken Speakman noemt dit 'reach hunting'. Een selectiedruk op grotere efficiëntie van deze jachtwijze zou vervolgens tot verlenging van onderarm en vingers hebben geleid. Om prooidieren in het nachtelijk luchtruim beter te kunnen opsporen zou de vooroudervleermuis in een volgende evolutiefase echolocatie hebben ontwikkeld. Ook zou het dier hebben geleerd om op de kop hangend met beide voorpoten te jagen. Om vervolgens ook verder weg vliegende, via echolocatie waargenomen, prooien te kunnen vangen, zou het dier zijn gaan springen en van boom naar boom zijn gaan zweven met hulp van de vergrote voorpoten en handen.
De afloop kennen we. Waar Speakman zich vooral druk over maakt is de fase van 'reach hunting'. Hier schijnt een energetisch probleem te zijn. Via modelberekeningen en experimenten probeert de auteur de reikwijdte van de veronderstelde vooroudervleermuis te bepalen evenals de kans dat een insect binnen die reikwijdte vliegt om vervolgens ontdekt en gevangen te worden. Wat blijkt uit al dit gereken: een dier met deze jachtwijze zou in het meest gunstige geval dagelijks ruim enkele dagen continu moeten 'reach-hunten' om voldoende voedsel binnen te krijgen. De boodschap: zo'n beest kan niet bestaan hebben, de aanhangers van de 'echolocatie-eerst' theorie moeten op zoek naar een andere.

Jan Buys
Volledig albinisme is zeldzaam bij vleermuizen. Dat onderschrijft ook Wilson Uieda (2000), die literatuur over dit verschijnsel bijeenzocht. Hij kwam waarnemingen tegen van zeker 64 albinistische vleermuizen van 38 soorten die behoorden tot acht families. Vrijwel alle gevallen waren microchiroptera. Overigens maakt de lijst van Uieda geen melding van de albino bruine grootoorvleermuis die Jan Buys en consorten in 1999 in een Limburgs kerkje waarnamen, maar het is de man vergeven dat hij de VLEN-Nieuwsbrief (11(1): 3) niet onder ogen heeft gekregen.

Reuk
Johanna Bloss (1999) geeft een overzicht van wat er bekend is over het gebruik van het reukvermogen door vleermuizen. Vooral bij fruit- en nectareters wordt juist het reukvermogen ingezet om het onderscheid te maken tussen voedsel en oneetbare zaken, en tussen rijp en onrijp fruit. Dat is niet zo verwonderlijk. Maar ook insectivore vleermuizen, zoals grootoorvleermuizen, laatvliegers en rosse vleermuizen, kunnen op korte afstand de geur van hun prooien gebruiken om deze op te sporen of de eetbaarheid te bepalen. Ook bijzonder is dat sommige nectareters echolocatie gebruiken bij het zoeken naar bepaalde soorten bloemen. Ze herkennen hierbij de vorm van de bovenste bloemblaadjes.

Nu het toch over foerageren gaat. In de vorige nieuwsbrief lazen we het fascinerende verhaal van Spaanse grote rosse vleermuizen die het op vogeltjes voorzien hebben. De Duitsers Siemers et al. (2001) hebben nu ook echt aangetoond dat watervleermuizen in staat zijn kleine visjes uit het water te plukken en op te eten. Voorwaarden zijn dat het wateroppervlak rimpelloos is en dat een deel van de vis boven het oppervlak uitsteekt. Net als op de foto's van Zomer Bruijn, gebruikten de dieren in het Duitse laboratorium voornamelijk hun voeten om de prooi te grijpen. De vissende watervleermuizen vingen alleen drijvende dode visjes. De kans dat ook levende vissen worden gevangen, lijkt uiterst klein, tenzij het visje juist een insect van het wateroppervlak probeert te pakken of boven het water uitspringt. Maar toch, wellicht evolueert onze watervleermuis ooit nog eens tot een echte op vis vissende vleermuis.

Bloss, J., 1999. Olfaction and the use of chemical signals in bats. Acta Chiropterologica 1: 31-45.

Siemers, B.M., Dietz, C., Nill, D. & H.-U. Schnitzler, 2001. Myotis daubentonii is able to catch small fish. Acta Chiropterologica 3: 71-75.

Speakman, J.R., 1999. The evolution of flight and echolocation in pre-bats: an evaluation of the energetics of reach hunting. Acta Chiropterologica 1: 3-15.

Uieda, W., 2000. A review of complete albinism in bats with five new cases from Brazil. Acta Chiropterologica 2: 97-105.

Boekbesprekingen

Bespreking themanummer zoogdier

Wim Bongers

Lefevre, Alex M. & Dirk Criel (Red.), 2001. Vleermuizen en Vlaanderen. Vleermuizenonderzoek en -bescherming in België. - Zoogdier12(3): 2-47.

Op initiatief van Dirk Criel en Alex Lefevre en onder hun redactie werd, in nauwe samenwerking met de Vleermuizenwerkgroep Vlaanderen, een geheel nummer van 'Zoogdier' gewijd aan vleermuisonderzoek en vleermuisbescherming in België en in Vlaanderen in het bijzonder. Het is in kleur uitgebracht door een subsidie van de Afdeling Natuur van de Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Tot nog toe was er weinig bekend over de vele onderzoeken die in België zijn gedaan over vleermuizen. Beide redacteuren wisten de onderzoekers te inspireren tot het schrijven van artikelen die inzicht verschaffen in uiteenlopende thema's van hun werk, zoals oecologie, gedrag, inventarisatiemethodieken, monitoring, wetgeving en bescherming van vleermuizen. Hun inspanningen resulteerden in een bijzondere en extra dikke uitgave in kleur, bedoeld als aanmoediging voor verder onderzoek en betere bescherming van vleermuizen in de Lage Landen.
Het nummer begint met een lezenswaardig overzicht van de geschiedenis van het onderzoek en de bescherming en van het beleid in Vlaanderen. Een artikel gaat over de noodzaak van het hanteren gedragsregels voor vleermuisonderzoek, waaraan wel eens meer aandacht besteed zou kunnen worden dan thans gebeurt. De natte en kille zomer van 2000 had desastreuze effecten op de overlevingskansen van vleermuizen. De achteruitgang van vleermuizen, met name van de ingekorven vleermuis, houdt rechtstreeks verband met de intensivering van de landbouw. Enerzijds door het gebruik van geneesmiddelen tegen parasieten bij het vee en, anderzijds, door het op stal houden van het vee, waardoor minder koeienvlaaien beschikbaar zijn voor insecten (strontvliegen en mestkevers) die vleermuizen als voedsel dienen. Ik vraag mij af of strontvliegen wel in het dieet van vleermuizen voorkomen, daar deze geen nachtactieve insecten zijn. Dat vleermuizen een hekel hebben aan het verlichten van kerken en andere gebouwen werd experimenteel op een originele manier vastgesteld. Een artikel over boomholten is interessant, maar levert weinig nieuws voor diegenen die het werk van Doms & Kusters (1994) kennen, maar dit werk heeft geen grote verspreiding gekregen. De methodieken van het vangen in mergelgroeven en boven water onder bruggen geeft een goed idee van het enthousiasme waarmee onze Zuiderburen werken. Dat de kraamkolonie van de ingekorven vleermuis, Myotis emarginatus, even ten zuiden van Brussel, de meest noordelijke zou zijn, is niet juist, zoals de Atlas van de Nederlandse vleermuizen (Limpens et al., 1997) in één oogopslag laat zien. In het Nederlandse plaatsje Echt, in Zuid-Limburg, is al sinds jaar en dag een kraamkolonie van meer dan honderd individuen. Interessant is ook de conclusie, aan de hand van telemetrisch onderzoek, dat kraamkolonies niet bij voorkeur langs randen van bossen en wegen te vinden zijn en dat deze stelling berust op het niet toepassen van de juiste technieken. Voor diegenen, die belangstelling hebben voor nachtkijkers, is er een heldere uiteenzetting van de verschillende soorten apparatuur en de voor- en nadelen ervan. De enkele boekbesprekingen zijn de moeite waard. Het hoofdstuk 'Hyperlink', dat verschillende 'websites' bespreekt, is zeer lezenswaard en niet alleen door het heldere taalgebruik, maar ook door de literaire kwaliteit. Kortom, vleermuisliefhebbers die 'Zoogdier' niet in hun basispakket hebben, dienen snel een exemplaar aan te schaffen (losse nummer à *f* 8,00 of € 3,63 + verzendkosten te bestellen bij de VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem). Overigens wordt hen aangeraden gewoon lid te worden, opdat hun dit soort informatie niet ontgaat!

Literatuur

Doms, F.S.H.M. & N.C.A.M. Kusters, 1884. Boombewonende vleermuizen en hun omgeving. - Verslag Vakgroep Natuurbeheer, Landbouwuniversiteit, Wageningen N° 3147: 59 pp.
Limpens.H., K. Mostert & W. Bongers (Red), 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij Utrecht: pag. 86.

Ceresstraat 15
6706 AL Wageningen
0317-410324
bong@bos.nl

Nieuwe vleermuisboeken

Peter Lina

In deze rubriek wordt een bespreking gegeven van nieuw verschenen boeken over vleermuizen. Voor de aanschaf van deze boeken zal men zich tot de boekhandel moeten wenden, tenzij anders is aangegeven.

Murciélagos del Alto Aragón – Bats of High Aragón (N Spain), Kees Wouterse & Juan José Bafaluy Zoriguel (2001), 144 pp, Uitgeverij: Kees Wouterse Publicaciones, ISBN 84-607-2307-0
Te bestellen door het bedrag van f. 30,- + f. 5,- portokosten over te schrijven op postbankrekening 14224 t.n.v. Natura Aragon te Alkmaar, o.v.v. de titel en het adres van de besteller.
Een aardig boekje over de vondsten en verspreiding van 24 vleermuissoorten in de Noordspaanse provincie Huesca.. Na enkele hoofdstukken over de geografie van Huesca, biologie, ecologie, bescherming en onderzoeksmethoden, worden de in Huesca waargenomen soorten uitvoerig beschreven. Het boekje is rijk geïllustreerd met zwart/wit- en kleurenfoto's, potloodtekeningen, verspreidingskaartjes en tabellen. De tekst is in het Spaans, gelardeerd met uitgebreide samenvattingen in het Engels. De verklarende teksten bij foto's en tabellen zijn ook in beide talen gesteld. In de kopjes bij de soortbeschrijvingen worden de Spaanse, Engelse, Nederlandse en wetenschappelijke namen gebruikt. Het gebruik van de Nederlandse soortnamen komt wat vreemd over in een boekje, dat uitsluitend als tweetalig Spaans/Engels wordt uitgegeven. Daar zullen de meeste buitenlandse gebruikers weinig aan hebben. De weinige drukfoutjes zullen de auteurs, die hun correctiewerk ongetwijfeld zo nauwgezet mogelijk hebben gedaan, meer irriteren dan ze de lezers ooit zullen doen. Hoewel niet alle potloodtekeningen van een signatuur zijn voorzien, zijn ze, aan de stijl te zien, waarschijnlijke alle door de tweede auteur getekend. Zij vormen een charmante en speelse afwisseling met de overigens vrij strakke en zakelijke vormgeving van het boekje. De auteurs van de foto´s worden wel in de colofon vermeld, maar niet wordt vermeld welke foto door welke auteur is gemaakt. De foto's zijn van wisselende kwaliteit, maar de voortreffelijke foto's van Kamiel Spoelstra haal je er zonder enige specifieke bronvermelding zo uit.
De uitgangen van de wetenschappelijke soortnamen die op een

i of ii moeten eindigen zijn correct toegepast, enkele uitzonderingen daargelaten. De auteurs hebben zich kennelijk goed op de hoogte geteld van de regels hierover. Bij de Baardvleermuis wordt echter de wetenschappelijk soortnaam met de vrouwelijke vorm mystacina gebruikt in plaats van met de mannelijke vorm mystacinus. Mogelijk zijn de auteurs er van uitgegaan dat de genusnaam Myotis van deze soort, die is samengesteld uit twee oorspronkelijke Griekse woorden, vrouwelijk is. De uitgang "is" suggereert dat overigens wel. Maar dan hadden de auteurs ook de wetenschappelijke soortnaam voor de Ingekorven vleermuis als emarginata in plaats van emarginatus moeten vermelden. De discussie hierover is, hoewel ze recent weer even is opgelaaid, echter al heel lang geleden gevoerd en zullen we hier niet meer herhalen. De Internationale Commissie voor Zoölogische Nomenclatuur heeft namelijk per Richtlijn nr. 98 van 16 mei 1958 bepaald dat de naam Myotis een mannelijk woord is, of zoals de Commissie het letterlijk zegt: " It is hereby directed that the generic name Myotis Kaup, 1825, be treated as being of masculine gender." Hieruit volgt dat we voor respectievelijk de Baardvleermuis en de Ingekorven vleermuis gewoon de wetenschappelijke mannelijke soortnaam mystacinus en emarginatus dienen te gebruiken.
Op pagina 59 staat een wat onduidelijke foto afgebeeld van een Mopsvleermuis met vooral aan de rand van het linkeroor wat gelig-oranje vlekjes. In het onderschrift bij deze foto staat respectievelijk in het Spaans en Engels vermeld dat deze vlekjes betrekking hebben op "los hongos de color naranja" ofwel "orange fungi", wat in gewoon Nederlands "oranjekleurige schimmels" betekent. Het gaat hier echter niet om een schimmelinfectie aan de oren, maar om een bij de Mopsvleermuis regelmatig voorkomende ectoparasitaire infectie van oranjegele mijten (Acari), die overigens aan de oorranden wel iets van een paddestoelachtig voorkomen hebben.
De in de literatuurlijst vermelde, overwegend Spaanse literatuur wordt nauwelijks in de tekst geciteerd. Waar hier en daar in de tekst wordt verwezen naar een publicatie van meer dan twee auteurs wordt de naam van de eerste auteur telkens foutief gevolgd door het woord "etal" in plaats van de correcte schrijfwijze "et al.", wat staat voor de Latijnse uitdrukking "et alia" (= en anderen). Uit de tekst blijkt nergens waarom de Atlas van de Nederlandse Vleermuizen in de literatuurlijst moest worden opgenomen. Niet deze atlas, maar wel de vermelding daarvan in deze lijst is een losse flodder. Ook de vermelding van het boek van Trujillo over de vleermuizen van de Canarische Eilanden is mijns inziens niet relevant. Wel is terecht de Atlas of the European Mammals, waarin men kan nagaan waar de besproken soorten elders in Spanje en overig Europa ook kunnen worden gevonden, in deze lijst opgenomen. Dat geldt ook voor de opname in de lijst van de Spaanse vertaling van de eerste druk van de veldgids van Schober & Grimmberger.

Na het overmaken van het verschuldigde bedrag, lag het boekje zeer snel op de deurmat. Daarna heb ik het met plezier in een stuk door uitgelezen en vervolgens een eervolle plaats gegeven in de rij van vleermuisatlassen in mijn collectie van vleermuisboeken. Het is een aanrader voor iedereen die ooit het gebied heeft bezocht, maar ook voor diegenen, die mogelijk van plan zijn om waarnemingen aan vleermuizen in dat gebied te gaan doen. Ik raad hen aan hun waarnemingen aan de auteurs van het boekje door te geven, zodat het verspreidingsbeeld van vleermuizen in Huesca nog beter in zicht komt.

"Nietoperze", een boek over vleermuizen in een Pools bunkerstelsel

Peter Lina

In 1996 is het boek "Nietoperze" ("Vleermuizen") uitgekomen dat handelt over het belangrijkste vleermuisreservaat in Centraal-Europa met de naam Nietoperek en dat is gelegen in West-Polen. Het reservaat is een groot, merendeels ondergronds verdedigingsstelsel dat in de jaren dertig is aangelegd om Duitsland tegen een eventuele vijand van uit het oosten te beschermen. Het stelsel heeft een ganglengte van ongeveer 30 km en bevat een smalspoornet waarmee tijdens het oorlogsgebruik munitie- en troepentransporten plaatsvonden. De meeste gangen zijn van een zodanige grootte, dat er ook autoverkeer mogelijk was.
Na de oorlog heeft het stelsel, nadat de lokale Poolse bevolking er de bruikbare materialen uit hadden gehaald, er lange tijd onbeheerd bijgelegen. Ondanks het regelmatig bezoek van grote aantallen nieuwsgierigen, vooral dagjesmensen, die soms van heinde en verre kwamen, heeft zich in het stelsel een populatie van meer dan 30.000 overwinterende vleermuizen gevormd, verdeeld over 11 soorten. 's Zomers bevindt zich in een van de bunkers van het stelsel een kraamkolonie van enkele honderden Vale vleermuizen.

Het boek is door de drie auteurs in vlotte stijl geschreven. Het bevat hoofdstukken over de natuur in de omgeving van het stelsel, de bouw en krijgshistorie, vleermuizen in het algemeen, vleermuisonderzoek en -bescherming en de bezoekmogelijkheden aan het stelsel.

Hoewel het boek primair in het Pools is geschreven, hoeft dit geen belemmering te zijn voor belangstellenden, die deze taal niet beheersen, om het boek te kopen. Elk hoofdstuk wordt gevolgd door een volledige vertaling daarvan in het Engels en Duits. Het boek is geïllustreerd met 140 fraaie foto's in kleur, een aantal pentekeningen en kaarten.

Hoewel het boek is uitgegeven met vermelding van een ISBN-nummer, is het kennelijk moeilijk om de uitgever te traceren om het boek te bestellen. Het is zelfs in Polen moeilijk het boek via de boekhandel te bestellen, laat staan bij een boekhandel in een ander land. Toch hebben wij beslag kunnen leggen op een aardige voorraad van het boek. Door rechtstreekse afname van de uitgever kan het boek worden aangeschaft voor f 25,--. Het zal in ieder geval op de VLEN-dagen te koop zijn, maar kan ook worden besteld door overschrijving van f 25,-- naar postbankrekening 351873 ten name van BSFFEE te Leiden, onder vermelding van "Nietoperek". Vergeet niet je adres op het overschrijvingsformulier te zetten, omdat dat op de nieuwe formulieren niet meer wordt vermeld. Hetzelfde geldt wanneer de betaling per telebankieren wordt gedaan.

Voor diegenen, die het reservaat al hebben bezocht is het boek een mooie herinnering aan dat bezoek. Voor diegenen die nog eens van plan zijn het reservaat te bezoeken, is het lezen van het boek een goede voorbereiding op dat bezoek.

Fledermäuse, eine Bildreise in die Nacht.

Arjan Boonman

Na het verschijnen van „Fledermäuse, das Praxisbuch" hebben Dietmar Nill en Björn Siemers een tweede vleermuisboek geschreven, getiteld: „Fledermäuse, eine Bildreise in die Nacht". Dietmar Nill heeft alle foto's in dit boek gemaakt en Björn Siemers heeft de text geschreven. Het boek beschrijft aspecten van het gedrag, de ecologie en de echolocatie van vleermuizen, met de nadruk op de europese soorten. Wie denkt weer typisch met zo'n systematische duitse pil van doen te hebben heeft het grondig mis. Het is een boek dat zich moeiteloos laat lezen voor het slapen gaan en ook voor volkomen leken begrijpelijk is en interessant, vind ik. Het boek is opgebouwd uit 11hoofdstukken waarin uitgelegd wordt waarom vleermuizen alleen 's nachts actief zijn, hoe echolocatie van het landschap afhangt, hoe de kleine dwergvleermuis genetisch ontdekt is, ontdekkingen door telemetrie, vleermuizen in steden, uitwisseling tussen populaties, zwermgedrag, tropische vleermuizen en meer. Het knappe van het boek is de luchtige schrijfstijl. „Mijn collega die-en-die vertelde me eens dat..." -frasen maken deel uit van een vertellende trant waarin de auteur nooit irritant uit de hoogte praat, of zijn eigen paradepaardjes laat galopperen. Moeilijke woorden worden alleen gebruikt als ze veel functioneler zijn dan een omschrijving, maar ik ben ervan overtuigd dat de meeste nederlanders geen woordenboek nodig hebben om het geheel te volgen. De goede contacten van Björn Siemers met andere, vooral Europese, vleermuisonderzoekers hebben ertoe geleid dat de laatste nieuwtjes over genetisch onderzoek en grappige termen als 'arm-chair telemetry' voor de bechsteinsvleermuis in het boek opgenomen zijn. Ik denk dat lezers daarmee ook een goed beeld krijgen wat vleermuisonderzoekers zoal drijft. De meeste mensen die het boek inkijken zullen echter met name door de foto's getroffen worden. Er zijn foto's in het boek waarin de vleermuis in het landschap is gezet, kunstmatig, maar dit is dan duidelijk zichtbaar gemaakt. De meeste foto's zijn echter van de situatie, zoals die zich daadwerkelijk voordeed en dat is bij vele foto's maar nauwelijks te geloven. We zien tweekleurige vleermuizen over geparkeerde auto's vliegen in een straat in Berlijn, vale vleermuizen haarscherp op de bodem duiken, de druppels in de lucht staan bij een watervleermuis die een mug 'aan de haak slaat', een ingekorven vleermuis die op een spin in een stalvenster aan komt vliegen en nog veel meer adembenemende beelden. Deze beelden zijn gemaakt door een estheticus die de dieren die hij goed kent in het landschap wil illustreren zoals ze zich daar gewoonlijk gedragen.
Het bevalt me dat met dit boek een brug gebouwd wordt tussen de amateurs en de universitaire vleermuiswereld in Duitsland, die gewoonlijk niet veel van elkaar (willen) weten.

Fledermäuse, eine Bildreise in die Nacht. 2001. BLV Verlag München. Postfach 40 03 20
80703 München. http://www.blv.de ISBN 3-405-16100-2.
DM79.90 Euro:39.90

Voor meer informatie: bjoern.siemers@uni-tuebingen.de

Agenda Vleermuisconferenties

Peter Lina

9e Recontres nationales Chauves-Souris de la SFEPM
Datum: 23-24 maart 2002
Plaats: Natuurhistorisch Museum, Bourges, Frankrijk
Informatie: e-mail: info@mueum-bourges.net
Voertaal: Frans

Australasian Bat Society Conference
Datum: 2-5 april 2002
Plaats: Colonial Club, Cairns, Australië
Informatie: Jonathan.Luly@jcu.edu.au
Voertaal: Engels

Symposium on the Medical Management and Captive Care of Chiroptera
Datum: 15-18 mei 2002
Plaats: Holiday Inn, 1250 W. University Ave, Gainesville, Florida, USA
Informatie: LUBEEBAT@aol.com
Voertaal: Engels

5th European Bat Detector Workshop
Datum: 21-25 Augustus 2002
Plaats: Saint Bonnet de Tronçais, Frankrijk
Informatie: bats.france@wanadoo.fr
Voertaal ; Engels
Formulieren voor voorinschrijving kunnen worden aangevraagd via p.h.c.lina@n.agro.nl of p.h.c.lina@tiscali.nl De vrijblijvende voorinschrijving sluit op 1 augustus 2001.

IXth European Bat Research Symposium
Datum: 26-30 augustus 2002
Plaats: Universiteit van Le Havre, Le Havre, Frankrijk
Informatie: Dr. Stéphane Aulagnier, I.R.G.M., B.P. 27, 31326 Castanet-Tolosan cedex, Frankrijk, e-mail: aulagnie@toulouse.inra.fr
Voertaal: Engels
Formulieren voor vrijblijvende voorinschrijving kunnen worden aangevraagd via
p.h.c.lina@n.agro.nl of p.h.c.lina@tiscali.nl De voorinschrijving sluit op 1 november 2001. In het voorjaar van 2002 wordt aan diegenen die zich voorlopig hebben ingeschreven uitgebreide informatie over het symposium gestuurd.

32nd Annual North American Symposium on Bat Research
Datum: 6-9 november 2002
Plaats: Burlington, Vermont, U.S.A.
Informatie: Website: www.nasbr.com
Voertaal: Engels

XIIIth International Bat Research Conference
Datum: augustus 2004
Plaats: Mikolajki (Polen)
Voertaal: Engels
33nd Annual North American Symposium on Bat Research
Datum: 23-26 oktober 2003
Plaats: San Juan, Puerto Rico
Informatie: www.nasbr.com
Voertaal: Engels

Xth European Bat Research Symposium
Datum: augustus 2005
Plaats: Galway (Ierland)
Voertaal: Engels

Voor uitgebreide informatie over bovenstaande conferenties kan men ook terecht bij:
RCBSC
Postbus 835
2300 AV Leiden
e-mail: p.h.c.lina@tiscali.nl

Bananenprakje voor vleermuizen

Petra Vlaming

Het komt wel eens voor dat vleermuizen zo verzwakt of gewond zijn, dat ze weigeren meelwormen (-binnenkanten) te eten. Dan geven wij deze vleermuizen bij de vleermuizenopvang Damland in Bergen een 'bananenprakje'. Naar aanleiding van een paar vragen die wij kregen over dit "bananenprakje", hier het recept.
Het komt uit het boek: Captive care and medical reference for the rehabilitation of insectivorous bats, van Amanda Lollar en Barbara Schmidt-French (ISBN 0-9638248-3-X).

Ons recept is ervan afgeleid.
-40 gr meelwormen (levende, alle vieze en dode verwijderen)
-potje bananen baby voeding (Eerste fruithapje Olvarit)
-ongeveer 40 gr kalfsvlees (biologisch als het kan)
-4 cm Nutrigel (tube bij de dierenarts, een vitamine/mineralen pasta)
-eventueel beetje water

Maal alles goed fijn in een keukenmachine of blender en zuig het verkregen goedje op in schone 1ml of 2 ml spuitjes (dierenarts) en vries alles gelijk in. Je kunt zo één spuitje ontdooien als je het nodig hebt. Niet te lang ontdooit bewaren, het bederft snel. Omdat het nogal dik is, moet je maar een heel klein beetje per keer in de bek spuiten. Tot nu toe zijn wij nog geen vleermuis(soort) tegengekomen die niet begon te eten.

Bij zwakke en uitgedroogde dieren mengen wij altijd een beetje O.R.S. (Orisel van Nutricia, Junior) door het drinkwater. Zo krijgen ze de nodige suikers en zouten binnen.
De eerste dagen staan de (verzwakte) vleermuizen in een bakje met lappen op een warmtematje (kleine rechthoekige matjes, bijv. bij de Kijkshop). Als je ze gaat voeren, kost het niet zoveel extra energie voor ze om wakker te worden. De lappen in het bakje zorgen ervoor dat de vleermuizen kunnen hangen als ze dat willen en je kunt ze elke dag verschonen.

Het ' bananenprakje' is ook erg handig als je geen meelwormen of kattenvoer uit blik in huis hebt. Dit laatste is ook een goede meelwormenvervanger.

Nb. Meelwormen, zo uit de dierenwinkel, zijn altijd erg hongerig en leeg. Ze bevatten weinig 'binnenkant' en dus weinig voeding. Geef de meelwormen daarom altijd eerst een maaltijd van bruin brood en een blaadje sla en houdt ze in een bak met bijv. een 7-granenontbijt. Zo worden ze een gezonde en lekkere maaltijd voor vleermuizen.

Heeft een vleermuis antibiotica nodig, dan is Baytrill (2,5% voor injectie) de oplossing. Dit medicijn kun je namelijk oraal geven. De dosis bedraagt 5 mg/kg lichaamsgewicht. In een 1 ml spuitje neem je 0,2 Baytrill op. Het spuitje vul je verder aan met water. Dagelijks heeft een middelgrote vleermuissoort dan 0,02 ml nodig (ja, erg weinig) en dat een week lang.

Vleermuisopvang Damland
Nesdijk 20h
1861 MK Bergen
072-5898119

Overwinterende laatvliegers in kerken

vertaald door Daniël Tuitert

Op 7 februari 2000 kwam de melding dat bij renovatiewerkzaamheden in de kerk van Lauterbach (landkreis Dillingen/Donau, DL) een vleermuis gevonden was. Bij de controle van het dier bleek dat het zich hier om een Laatvlieger handelde. Volgens de timmerlieden die in de kerk aan het werk waren, was dit al het tweede exemplaar dat ze tegengekomen waren. Het eerste dier kon uit de kartonnen doos waarin het bewaard werd ontsnappen. Bij de bezichtiging van de kerkzolder bleek het volgende: Omdat de dwarsbalken onder de vloerplanken aan het einde begonnen te scheuren, moesten de uiteinden van deze balken (bij de bevestigingspunten met de dakbalken) verstevigd worden. Hiervoor moesten de vloerplanken van de zolder worden verwijderd. Onder deze vloerplanken bleken isolatiematten van glaswol te zijn aangebracht. De vleermuizen konden worden ontdekt bij het verwijderen van de isolatiematten. De dieren hadden zich dus verscholen tussen de isolatiematten die zich tussen het beton van het gewelf en houten vloer bevinden.
Omdat de kans bestond meerdere vleermuizen te vinden, werd onder het isolatiemateriaal dat nog niet van zijn plaats was gehaald gezocht naar eventuele vleermuizen. En inderdaad werden nog meer vleermuizen gevonden. Naast nog eens 6 Laatvliegers werd tevens een dode Grijze grootoor gevonden. De Laatvliegers werden door het blootleggen van hun slaapplaats uit hun winterslaap gehaald en waren al erg monter.
Na de dieren te hebben gemeten en gewogen, werden ze in speciale overwinteringskasten in een kelder gezet. Deze kelder staat bekend als winterverblijf voor vleermuizen en ligt op slechts 6 kilometer afstand van de kerk in Lauterbach.
Op 23 februari 2000 werd opnieuw een Laatvlieger binnengebracht die onder de isolatiematten in de kerk in Lauterbach gevonden was. Een tweede exemplaar kon ontsnappen. Daarmee komt het aantal overwinterende Laatvliegers in de kerk in Lauterbach dus op minstens 10. Alle dieren werden individueel gevonden, dat wil zeggen dat er geen sprake was van lichaamscontact tussen de individuen.
Op 24 maart 2000 werd Laatvlieger binnengebracht die een plaatsje had gevonden aan de zolderwand van de kerk in Itzing (gemeente Monheim, landkreis Donau-Ries, DL).

Over het voorkomen van vleermuizen in de beide kerken was tot dusver niets bekend. Het voorkomen van overwinterende vleermuizen in kerken verdient bijzondere aandacht. Naar aanleiding van deze waarnemingen blijkt dat je erg voorzichtig moet zijn met het uitvoeren van renovatiewerkzaamheden in kerken. Zelfs als er in een kerk, die is aangewezen voor renovatie, geen aanwijzingen zijn voor het voorkomen van vleermuizen, dan is het niet uit te sluiten dat zich in de kerk overwinterende vleermuizen bevinden. Vleermuizen blijken dus plaatsen te kunnen bereiken waar je ze niet verwacht en daardoor worden ze in veel gevallen niet of slechts door toeval ontdekt. Veel kerken worden juist in de wintermaanden gerenoveerd, omdat veronderstelt werd dat zich in deze periode geen of slechts enkele vleermuizen op kerkzolders bevinden.
Op het volgende wil ik nog even wijzen. Winterverblijven van Laatvliegers en Dwergvleermuizen Pipistrellus pipistrellus/nathusii/pygmeus worden nauwelijks gevonden. In ondergrondse verblijven en kalksteengroeven vind je verhoudingsgewijs heel weinig Laatvliegers en Dwergvleermuizen. Sinds enige tijd wordt dan ook wel vermoed dat beide soorten 's winters op vrij ontoegankelijke plaatsen in gebouwen verblijven, zoals spouwmuren en achter het dakbeschot. Steeds vaker komen er berichten die dit vermoeden bevestigen, zoals ook het bovenstaand bericht. Voorzichtigheid bij renovatiewerkzaamheden in de winter is dus weldegelijk geboden. En dit geldt natuurlijk niet alleen voor kerken, maar in principe voor alle gebouwen (dus ook voor woonhuizen)!

Bron: Nyctalus (N.F.), Berlin 7 (2001), Heft 6, S. 614-616

advertentie

BioQuip

Het adres voor vleermuisdetectors
diverse modellen op voorraad o.a.
- Pettersons D100, D200
- de batbox III
- de Ultrasound AdviceMini III

tevens ook veerunsters en zoogdiervallen.

Voor informatie en prijsopgaven:

E. de Boer van Rijkstr 13
2331 HH Leiden
Tel: 071-5314979 Fax:071-5166268
e-mail: bioquip@worldonline.nl
(ook tijdens avonduren bereikbaar)

Te verwachten in het volgende nummer!

- overzicht wintertellingen 1999-2000 en 2000-2001
- ringonderzoek Rimburgerbos
- nestkastenonderzoek in het Loetbos
- resultaten van het wekelijks tellen van een groep meer vleermuizen in Waddinxveen

Eerst zal echter nog het kerkzoldernummer verschijnen, we hopen dit begin volgend jaar bij jullie in de bus te hebben.

Wat we deze winter buiten zoal tegen kunnen komen!

Watervleermuizen in Hoek van Holland; foto: Geo van Geffen

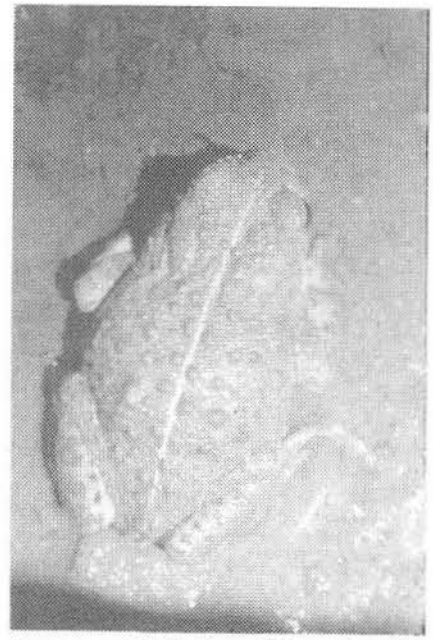

Rugstreeppad in Hoek van Holland; foto: Geo van Geffen

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland-VZZ

Voorzitter: Peter Lina 071-5314979
E. de Boer van Rijkstraat 13 2331 HH Leiden
Secretaris: Anne Jifke Haarsma, Doelengracht 11
2311 VM Leiden
vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl
Penningmeester: Floor van der Vliet 020-6828216 Spaarndammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam
Overige bestuursleden: Rudy van der Kuil (070-3652811) en Eric Jansen (030-2722644)

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming
Oude Kraan 8
6811 LJ Arnhem
Tel: 026-3705318 Fax:026-3704038
Bezoek ook onze website:
Http://www.vzz.nl

-Zomertellingen: Mieuw van Diedenh
m.vandiedenhoven@vzz.nl
-Wintertellingen: Vilmar Dijkstra
v.dijkstra@vzz.nl
-MER-loket (vleermuizen): Ludy Verheggen
l.verheggen@vzz.nl

Zoogdiermonitoring
Antwoordnummer 2426
6800 VJ Arnhem
E-mail: zoogdier@vzz.nl

Provinciale Werkgroepen

Friesland: Marten Zijlstra 0511-462637
Lauwersmansstraat 22 9551 BB Burgum
martenzijlstra@hetnet.nl

Groningen: Rob Koelman 050-3128698
Alexanderstraat 2-A, 9724 JW Groningen

Overijssel: Roel Hoeve 0527-243001
D.v. Bourgondiestraat 57,
8325 GG Vollenhove
roelhoeve@hetnet.nl

Drenthe: vacant
interim: Rob van Es 052-2472731
Stofakkers 53, 7963 AM Ruinen
rvdes@hetnet.nl

Flevoland: Jeroen Reinhold
Archipel 35-44
8224 HK Lelystad
reinhold@landschapsbeheer.net

Noord-Holland: NOZOS
Kees Kapteyn
Bisschop Callierstr 26
2014XH Haarlem
023-5348258
kkapteyn@wxs.nl
Waarnemingen: Dienst Ruimte & Groen, afd I&O t.a.v. Kees Kapteyn, Antwoordnr. 25, 2000VC Haarlem.

Zuid-Holland: ZWG-ZH
Kees Mostert 015-2145073
Palamedestraat 74, 2612 XS Delft
zoogdierzuidholland@zonnet.nl

Utrecht: Vleermuiswerkgroep Utrecht (VLEU)
Eric Jansen 030-2722644
Vermeulenstraat 164, 3572 WT Utrecht
ej@icco.nl
Monitoring: Zomer Bruijn 033-4622974
Nieuwstraat 23, 3811 JX Amersfoort

Gelderland: Vleermuiswerkgroep Gelderland (VLEGEL)
Secretaris: Hans Huitema 026-3700341
Wintertellingen: Gerhard Glas 026-4432879
Kolonietellingen: Nanne Nauta 024-3606089

Noord-Brabant: Vleermuiswerkgroep Noord Brabant (VWG-NB)
Erik Korsten 013-5440376
Carré 130, 5017 JG Tilburg
Wintertellingen: Jeroen Nusselein, Jagersveld 43, 5103 HM Dongen 0162-318313
Kolonietellingen: vacant / interim Erik Korsten
vleermuis.brabant@planet.nl

Vleermuisstichting Noord Brabant
Ad v.Poppel 013-4552030
Griegstraat 449, 5011 HL Tilburg

Limburg: Jan Kluskens 0495-634502
Kruiszijweg 6, 6034 RZ Nederweert
ja.kluskens@planet.nl

monitoring: Ludy Verheggen 043-3641166
Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde
l.verheggen@vzz.nl

mergelgroeven: Jos Cobben 043-3252776
Prins Bischopssingel 1-H, 6212 AA Maastricht

Zeeland: ZWG-Z
Nanning-Jan Honingh 0113-649428
Rozenstraat 11, 4434 Al Kwadendamme

Subscribing to the Newsletter from abroad: send the amount of money required (€ 7,99) cash in European currency to:
VLEN, Floor van der Vliet
Spaarndammerstraat 660
1013 TJ Amsterdam

COPY SLUITINGS DATUM : 1 maart

Teksten "plat" aanleveren, dus zonder opmaak, via floppy of mail. Eventueel origineel met opmaak meesturen in Word formaat. Foto's en tekeningen liefst apart via de post toesturen.
Email: VLENNIEUWSBRIEF@VZZ.NL